

MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN VEFATININ TÜRK BASININA YANSIMASI VE RADYOEVİ HADİSESİ*

*Hacı Veli GÖK***

Öz: Millî Mücadelenin önemli isimleri arasında yer alan Mareşal Fevzi Çakmak, gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde ordu içerisinde çok önemli vazifeler ifa etmiştir. Uzun yıllar başarılı hizmetlerde bulunduktan sonra 12 Ocak 1944'te Genelkurmay Başkanı iken ordudan emekli olmuştur. 1946'da milletvekili seçilerek siyaset sahnesine atılan Mareşal, Demokrat Parti safında bağımsız aday olarak İstanbul Milletvekili sıfatıyla Meclise girmiştir. Daha sonra 1948'de Millet Partisi'nin Fahri Başkanlığı kabul ederek çalışmalarını burada sürdüren Çakmak, 10 Nisan 1950'de vefat etmiştir. Vefatının ardından cenaze merasiminde çıkan karışıklıklar sebebiyle resmi tören düzenlenememiştir. Bunun üzerine, Çakmak'ın tabutu top arabası yerine büyük bir kalabalık tarafından eller üzerinde taşınarak Eyüp Sultan Mezarlığında son yolculuğuna uğurlanmıştır. Mareşalin vefatından sonra ülke genelinde yas günü ilan edilmemiştir. Hükümetin, Çakmak'ın vefatından sonraki sürece gereken önemi göstermediği ve radyoların müzik yayını başta olmak üzere normal yayın akışlarına devam ettikleri gibi iddialar nedeniyle çeşitli hadiseler meydana gelmiştir. Çalışmada başta Cumhuriyet Arşivi olmak üzere dönemin süreli yayınları taranarak sağlıklı bir sonuca ulaşılması hedeflenmiştir. Bunun yanında elde edilen bilgi ve belgeler telif ve tetkik eserlerle desteklenerek çalışmada bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ağırlıklı olarak birinci el kaynaklardan elde edilen veriler Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı ve radyoevi hadisesi ile ilgili ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu çalışma, dönem hükümetinin ve basınının Çakmak'ın vefatına, cenaze törenine ve törende çıkan hadiselerle bakış açısının her yönü ile ortaya konulmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Fevzi Çakmak, Mareşal, cenaze merasimi, Radyoevi, Genelkurmay Başkanlığı.

The Reflection of Marshal Fevzi Çakmak's Death on the Turkish Press and the Radio House Incident

Abstract: One of the important figures of the National Struggle, Marshal Fevzi Çakmak performed important duties in the army both in the Ottoman and in Turkish Republic eras. After serving successfully for many years, he retired from the army as the Chief of General Staff on January 12, 1944. Subsequently, he entered the political scene as an independent candidate for the Democrat Party and was elected Member of Parliament for Istanbul in 1946. Çakmak, who later accepted the Honorary Presidency of the Nation Party in 1948 and continued his work there, passed away on April 10, 1950. After his death, no official ceremony was held due to confusion with regard to the funeral ceremony. Thus, Çakmak's

* Makale Geliş ve Kabul Tarihleri: 02.02.2021 - 27.10.2021

** Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, Batman, Türkiye. h.veligok@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7419-0271

coffin instead of being carried on a cannon cart, was led to his last journey in Eyüp Sultan Cemetery on hands of a large crowd. After the Marshal's death, no official mourning was declared across the country. Various incidents occurred due to the allegations that the government did not show the necessary respect to Çakmak's death and that the radio channels continued their regular broadcast streams, especially the music broadcast. As a result of the events, many people were detained and a judicial process was initiated against them. This study, utilizes contemporary periodical publications stored in the Republican Archives, analyzed and contrasted with the findings of modern scholarship. Finally, based on information with regard to the death and the broadcasting of the funeral rites of Marshal Fevzi Çakmak, the paper aims to discuss the contrast between the governmental and journalistic perspectives versus the people's reaction.

Keywords: Fevzi Çakmak, Marshal, Funeral, Radio House, Chief of General Staff.

Giriş

Birinci Dünya Harbi, savaşa katılan birçok devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de büyük hasara yol açmıştır. Savaşa ittifak devletleri bloğunda katılan Osmanlı Devleti, savaş hitamında mağlup devletler safında yerini almış ve galip devletler ile ateşkes antlaşması imzalamak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda, 30 Ekim 1918'de taraflar arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca Anadolu toprakları itilaf güçleri tarafından yer yer işgal edilmeye başlamıştır (Lewis, 2018, ss. 323-324). İşgallerin karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde bir direnç hareketi oluşturulmuştur. Ancak bu süreçte İstanbul Hükûmeti ile Anadolu hareketi arasında fikir ayrılığı yaşanmış ve İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki hareketi yabancı güçlerin baskılarıyla engelleme girişimlerinde bulunmuştur. Damat Ferit Paşa hükûmetleri, bu girişimlerde ön saflarda yerini almıştır. Ancak Damat Ferit Paşa hükûmetinin yerine Ali Rıza Paşa hükûmetinin kurulması neticesinde Anadolu hareketi ile iletişim sağlanmıştır. Bu doğrultuda Anadolu hareketinin talepleri, İstanbul hükûmetine bildirilmiştir. Bu taleplerden en önemlisini, Mebusan Meclisinin yeniden teşkil edilmesi oluşturmaktadır. Tarafların anlaşmaya varması neticesinde İstanbul'da 168 kişiden mürekkep, son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştır (Hacıfettahoğlu, 2015, s. 36). Son Osmanlı Mebusan Meclisinin almış olduğu en önemli karar ise şüphesiz ki 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi ilan etmiş olmasıdır (Engin, 2015, s. 95). Ancak Misak-ı Milli'nin ilan edilmiş olması, İngiltere'de rahatsızlık yaratmış ve İstanbul, İtilaf kuvvetlerince işgal edilmiştir. Bu durumda Meclis, çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin çalışmalarını durdurmuş olması, Anadolu'da yeni bir Meclisin açılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılışı gerçekleşmiştir (Engin, 2015, s. 99).

Bu süre zarfında Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Anadolu hareketi, emperyalist güçlere karşı tüm imkansızlıklara rağmen oldukça başarılı bir

mücadele yürütmüştür. Bu mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay ve İsmet İnönü gibi komutanlar, mücadelenin başarıyla sonuçlandırılmasında çok önemli misyonlar üstlenmişlerdir. Fevzi Çakmak, Anadolu hareketine katılmasından dolayı İstanbul Hükûmeti tarafından hakkında idam kararı çıkarılarak ölüme mahkûm edilmiştir¹. Çakmak'ın halk tarafından çok sevilen ve halkın desteğini almış bir şahsiyet olduğu bilinmektedir. Bu durum ise Anadolu hareketinin halkın desteğini kazanırken, İstanbul hükûmeti nezdinde bu olgunun tam tersinin yaşandığını göstermektedir (Yılmaz, 2006, s. 268). 1919'da Harbiye Nazırlığı görevinden ayrılan Fevzi Çakmak, Anadolu hareketine katılmaya karar vermiş ve bu amaçla 27 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır. Fevzi Çakmak'ın Ankara'ya intikalinin ardından Büyük Millet Meclisi, ilk vekiller heyetini seçmiş ve Çakmak, kabinede Millî Müdafaa Vekili olarak yerini almıştır (*Hafta*, 19 Nisan 1950, ss. 4-5). Bu süreç içerisinde II. İnönü Savaşı'ndan sonra Orgeneral olan Çakmak, 3 Nisan 1921'de Genelkurmay Başkan Vekilliği görevine getirilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nde göstermiş olduğu üstün hizmet ve başarısından dolayı 31 Ağustos 1922'de kendisine Mareşallik rütbesi verilmiştir (Haytaoğlu, 1999, ss. 31-32). Çalışmamızın esasını oluşturan Fevzi Çakmak, Millî Mücadele'de kahramanca mücadele göstermiş ve kendisine Cumhuriyet döneminde Genelkurmay Başkanlığı vazifesi verilmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu içerisinde yer alan Çakmak, kuruluş döneminin önemli şahsiyetleri arasında yerini almıştır.

1. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hayatı ve Siyasete Girişi

Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1876'da İstanbul Cihangir'de doğmuştur. Tam ismi Mustafa Fevzi Çakmak'tır. Babası Çakmakoğullarından Tophane Kâtibi Miralay Ali Sırrı Bey, annesi ise Varnalı Müftü Hacıbekir Efendinin kızı Hasene Hanım'dır (Özçelik, 1993, s. 190). Babası Sırrı Bey, Rumeli Kavağı'ndaki Bahrisiyah Topçu Alayında alay katibi olduğu için Fevzi Çakmak, çocukluğunun ilk günlerini Rumeli Kavağı'nda geçirmiştir. Eğitim hayatına da burada başlayan Çakmak, ilk eğitimini Rumeli Kavağı Mahalle Mektebi'nde başlamış daha sonra Sarıyer'de bulunan Tedrisiye-i Hayriye Mektebi'ne yazılmıştır. 1886'da rüştiye tahsiline başlamak için amcası Hasan Vasvi Efendi ile beraber Selanik'e gitmiştir. Selanik Rüştiyesinde bir sene okuduktan sonra tekrar İstanbul'a gelerek rüştiye eğitimini burada Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde, 1890 yılında bitirmiştir. Aynı sene Kuleli Askeri İdadisi'ne yazılan Çakmak, askeri eğitimine Harbiye'de

¹ “İstanbul yönetimi ulusal hareketin önderlerinden biri olarak Fevzi Çakmak'ın Kuva-yı Millîye'ye katılmasına tepki olarak 27 Mayıs 1920'de bir karar yayımladı. İstanbul I. İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi tarafından gıyaben askerlikten uzaklaştırılmasına, rütbelerinin kaldırılmasına, nişanlarının geri alınmasına ve idamına karar verildi” (Topçu, 2017, s. 133).

devam etmiş ve 1895'de Harbiye Mektebini bitirerek aynı yıl Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne girmiştir. 1898'da bu okulu bitirerek Erkan-ı Harp yüzbaşısı olarak mezun olmuştur (*Ebediyete İntikalinin 46'ncı Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, s. 1; *Hafta*, 19 Nisan 1950, s. 8).

Harbiye'den mezun olan Fevzi Çakmak, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye III. Şubede görev almıştır. Burada üç aylık bir görev süresinin ardından Kosova vilayetinin Metroviçe ilçesinde bulunan 18. Nizamiye Fırkası Erkan-ı Harbiyesine tayin olmuş ve İstanbul'dan ayrılmıştır². 1908'e kadar kaldığı Metroviç'de³, Yarbaylık rütbesine yükselmiştir. Çakmak, burada kaldığı süre içerisinde Arnavutça, Sırpça ve Bulgarca'yı ana dili gibi öğrenmiştir. Bunun yanında bölge halkının sorunlarına çözümler bulmaya çalışarak yerli halk tarafından sevilen ve güvenilen bir kişilik olarak iz bırakmıştır. Bu süreç içerisinde Meşrutiyet'in tekrardan ilanı, Fevzi Çakmak'ın görevinde de değişikliğe neden olmuştur. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Fevzi Çakmak'ın 18. Nizamiye Fırkası Erkan-ı Harp Reisliği görevine son verilerek yeni görev yeri, Avusturya-Sırbistan ve Karadağ sınırlarının kesişim noktasında yer alan Taşlıca'daki 35. Liva Kumandanlığı olarak belirlenmiştir. Bu sırada çıkan "*Tasfiye-i Rütbe*"⁴ kanunu hükümleri gereğince rütbesi Kaymakamlıktan, Binbaşılığa düşürülmüştür. 1910'a gelindiğinde ise düşürülen rütbesi tekrardan Kaymakamlık seviyesine çıkarılmıştır. 1912'ye gelindiğinde Osmanlı Devleti Balkan Harbi ile karşı karşıya gelmiştir. Bu sıkıntılı süreçte Fevzi Çakmak, Vardar ordusunun hareket şubesi başkanı olarak bu savaşta görev almıştır. Balkan Harbi'nin ardından Çakmak, Ankara Redif Fırkası Kumandanlığına tayin olunmuştur. Ardından 1914'te 5. Kolordu Kumandanlığı görevine getirilen Çakmak, 1915'te Tuğgeneralliğe terfi etmiştir (*Hafta*, 19 Nisan 1950, s. 8; *Ebediyete İntikalinin 46'ncü Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, s. 1).

Balkan Savaşları'nın ardından 1914'e gelindiğinde Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girme kararı almıştır. Bu kararın ardından İtilaf Devletleri ile farklı cephelerde mücadele baş göstermiştir. Fevzi Çakmak, I.

² "Dönem, hürriyet fikirlerinin bastırıldığı, hafiyelerin her yerde kol gezdiği bir dönemdi ve genç yüzbaşılardan fikirleri çok çabuk jurnallendiğinden İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır" (*Ebediyete İntikalinin 46'ncü Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, s. 1).

³ "Meşrutiyetin ilanından birkaç ay önce Metroviç'te İttihat ve Terakki adına kendisine temas için gönderilen subaya Fevzi Çakmak şu yanıtı verir: "Ordunun siyasete karılması tekrar bir yeniçeri ordusu meydana getirir ki, bu nihayet tarihi misallerle vatanın yok olmasına sebep olur, durum kurtarılınca ordu hemen inzibat altına alınmalı, siyaseti millete bırakmalıdır" (Koloğlu, 2002, s. 44).

⁴ Fevzi Çakmak'ın Tasfiye-i Rütbe Kanunu hükümlerince rütbesinin düşürülmesinin nedenleri arasında, onun İttihat ve Terakki'nin Balkanlarda yürüttüğü faaliyetlere katılmamasının etkili olduğu gösterilebilir (*Ebediyete İntikalinin 46'ncü Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, s. 1).

Savaşı'na V. Kolordu Kumandanı olarak Çanakkale'de katılmıştır. 1915'te Anafartalar Grup Kumandanlığı vazifesinde bulunan Çakmak, 1916'da II. Kafkas Kolordusu Kumandanlığına tayin edilmiştir. 1917'ye gelindiğinde Fevzi Çakmak Suriye'de bulunan VII. Ordu Kumandanlığına tayin edilmiştir. Tarihler 30 Ekim 1918'i gösterdiğinde Osmanlı Devleti ile İtilaf kuvvetleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Fevzi Çakmak, mütareke imzalandığı sırada geçirdiği ağır hastalık nedeniyle İstanbul'da bulunmaktadır. Daha sonra 1919'da Erkan-ı Harbiye Reisliği'ne tayin edilen Çakmak, Yunanlıların İzmir'e çıkarılmasını reddederek İngilizlere karşı geldiği için bu görevinden alınmış ve I. Ordu müfettişliğine tayin edilmiştir. Daha sonra İstanbul Hükûmetinde Damat Ferit Paşa'nın istifası ve yerine Ali Rıza Paşa hükûmetinin kurulması, Fevzi Çakmak'ın da görev değişikliğini beraberinde getirmiştir. Yeni hükûmette Çakmak'a Harbiye Nazırlığı görevi verilmiştir. Bu görev Çakmak'ın o ana kadar gelmiş olduğu en yüksek mertebedir. Çakmak, bu görevi süresince Anadolu'ya silah ve cephane kaçırılması konusunda bu işleri organize edenlerin önde gelen isimlerinden birisi olmuştur (Anadol ve Uzun, 2001, s. 43; *Ebediyete İntikalinin 46'ncı Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, ss. 3,5; *Hafta*, 19 Nisan 1950, ss. 7-8; Levent, 2013, s. 124). Daha sonra Salih Paşa tarafından yeni hükûmet kurulmuş ve bu hükûmet döneminde de Çakmak, vazifesine devam etmiştir. Çakmak, Harbiye Nazırı olduğu dönemi şu şekilde anlatmaktadır: "Ben Harbiye Nazırı olur olmaz Anadolu'nun şiddetle ihtiyaç duyduğu silah ve cephaneleri gizli yollarla göndermek işine bir kat daha hız verdim. O anda yapılacak en hayırlı işin bu olacağını pek güzel biliyordum." (Anadol ve Uzun, 2001, s. 48). 1920'de İstanbul işgal edildiği sırada Harbiye Nazırı olan Çakmak, bir süre sonra kabinenin istifası ile o sırada Anadolu'da Mustafa Kemal öncülüğünde kurulan Anadolu hareketine katılmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır⁵. Çakmak, Harbiye Nazırlığı görevi süresince Millî Mücadeleyi gizli bir şekilde desteklemiştir. Ancak onun bu hareketinin İngilizler ve İstanbul hükûmeti tarafından fark edilmesi, Çakmak'ın İstanbul'dan ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır (Külçe, 1953, s. 148). 27 Nisan 1920'de Ankara'ya gelen Çakmak, Büyük Millet Meclisinin açılmasının ardından kurulan ilk hükûmette Millî Müdafaa Vekili olarak görev almıştır. II. İnönü Savaşı'nda göstermiş olduğu yararlı çalışmalardan dolayı rütbesi, Büyük Millet Meclisi tarafından Orgeneralliğe yükseltilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin ve Büyük Taarruz'un başarıyla neticelendirilmesindeki başarılı çalışmaları nedeniyle

⁵ Fevzi Çakmak, İstanbul'da kaldığı süre zarfında Anadolu hareketi lehine çok önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında; "Genelkurmay Başkanlığına bağlı gizli bir teşkilat kurarak İstanbul ve civarında bulunan silah, mühimmat ve personelin bu teşkilat marifetiyle Anadolu'ya geçirilmesi ve Anadolu'da bulunan silah ve cephanenin İtilaf devletlerinin eline geçmeyecek şekilde emniyetli bölgelere nakledilmesi" gösterilebilir (*Ebediyete İntikalinin 46'ncı Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, s. 8).

rütbesi, 3 Eylül 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından Mareşalliğe yükseltilmiştir (*Ebediyete İntikalinin 46'ncı Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak*, 1996, ss. 3-5; *Hafta*, 19 Nisan 1950, ss. 7-8). Onun en zorlu zamanlarda bile soğukkanlılığını muhafaza etmesi, hadiseleri çözümlenmede sağlıklı kararlar vermesinin en önemli nedenidir. Bu bağlamda Mareşalliğe uzanan askeri hayatında bu faktör önem arz etmektedir (*Tarih Dünyası*, 1950, s. 6).

Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde idare edilmesi neticesinde düşman kuvvetleri yurttan çıkarılmıştır. 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Türkiye'nin yönetim biçimi de belirlenmiştir. Yeni Türkiye'de Fevzi Paşa'nın görevi ise Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak belirlenmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1944 tarihine kadar Genelkurmay Başkanlığı görevinde kalmış ve bu tarihten sonra emekliye ayrılmıştır (BCA 30-11-1-0/165-2-8; *Akşam*, 13 Kanunusani 1944, s. 1). Mareşal, emekliye ayrıldıktan sonra siyasete Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif olarak girmeyi seçmiştir. Aslında kendisine dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından CHP'den milletvekili adaylığı teklifi gelmiş ancak Çakmak, bu teklifi reddetmiştir. Bu süreçte, 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak İstanbul ve Kastamonu'dan milletvekili seçilmiştir. Daha sonra İstanbul milletvekilliğini kabul edecektir (BCA 30-10-0-0/77-507-6; Baycan, 1989, s. 205; Çiftçi, 2019, s. 971). Meclisin açılması ile birlikte DP tarafından Cumhurbaşkanlığı adaylığı gösterilmiş ancak bu seçimi rakibi İsmet İnönü kazanmıştır. 1948'e gelindiğinde ise Çakmak, Hikmet Bayur tarafından kurulan Millet Partisi'nin fahri başkanlığını kabul etmiştir (*Yeni Sabah*, 11 Nisan 1950, s. 4; *Hafta*, 19 Nisan 1950, s. 9).

2. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

2.1. Mareşalin Vefatı

Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde görev alan, farklı iklimlerde ve elverişsiz koşullarda uzun yıllar geçiren Mareşal Fevzi Çakmak, 1917'ye kadar çeşitli hastalıklar geçirmiştir. Bu hastalıklardan bir tanesi de dizanteridir. Çakmak, dizanteri ile uzun yıllar uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte 1922'ye gelindiğinde, Mareşalde şeker ve prostat gibi hastalıklar baş göstermiş ve bu durum onu oldukça yıpratmıştır. 1948'e kadar irili ufaklı sağlık sorunları ile uğraşan Çakmak, bahse konu yılda Millet Partisi'nin teşkilatlanma çalışmalarına refakati sırasında zatürre hastalığına yakalanmış; bu sırada öteden beri var olan prostat rahatsızlığının etkisini artırması sonucu doktorlar, Mareşalin ameliyat edilmesine karar vermişlerdir. İlk ameliyat Ocak 1950'de, Nişantaşı'nda bulunan Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda yapılmış ancak istenilen netice alınamamıştır (Urhal, 1997, ss. 181-182). Bunun üzerine Paşa, 3 Nisan 1950'de Prof. Dr. Fevzi Taner, Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Prof. Dr. Ekrem Şerif, Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan ve Dr. Ali Eşref'in içerisinde bulunduğu bir heyet

tarafından ikinci kez prostat ameliyatına alınmıştır (*Akşam*, 4 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 5 Nisan 1950, s. 1; *İkdam*, 4 Nisan 1950, s. 3; *Her Gün*, 4 Nisan 1950, ss. 1-3). Yapılan ameliyatla kısa süreli bir düzelme sağlansa da daha sonraları sağlık durumunda bir iyileşme görülmeyen Çakmak'ın durumu, 8 Nisan günü kötüleşerek ateşi 39.5'a kadar yükselmiştir. Bunun üzerine Çakmak'a yeniden konsültasyon yapılmıştır (*Akşam*, 9 Nisan 1950, s. 1). 9 Nisan'da Çakmak'ın durumu iyice kötüleşmiş, nabızı 100'e çıkarken ateşi ise 39 dereceyi geçmiştir (*Son Posta*, 10 Nisan 1950, s. 1-3; *İkdam*, 9 Nisan 1950, s. 1-3). Mareşalin durumunun gittikçe kötüleşmesi üzerine sabaha kadar 4000 litre oksijen verilmiş ancak tüm müdahalelere rağmen Çakmak, 10 Nisan 1950 Pazartesi sabah 7.25'te vefat etmiştir⁶ (BCA 30-10-0-0/77-509-15). Çakmak'ın vefat ettiği Teşvikiye Sağlık Yurdu yetkilileri tarafından yapılan açıklamadan Mareşalin vefatından önceki üç gün boyunca koma halinde olduğu anlaşılmaktadır. Cenazenin öğle namazını müteakip Beyazıt Camii'nden askeri merasimle kaldırılarak Eyüp'te bulunan aile kabristanına defnedilmesi kararlaştırılmıştır (*Kudret*, 10 Nisan 1950, s. 1; *Son Posta*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Akşam*, 10 Nisan 1950, s. 1; *Ant*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Ulus*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 10 Nisan 1950, s. 1; *İstiklal*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Son Saat*, 10 Nisan 1950, s. 1).

Çakmak'ın vefatının ardından İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı tarafından bir tebliğ yayımlanmıştır. Yapılan tebliğde Çakmak'ın, 10 Nisan Pazartesi günü sabah saat 7.30'da tedavi altında bulunduğu Nişantaşı'ndaki Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda vefat ettiği belirtilmiştir. Tebliğe göre cenaze, 12 Nisan Çarşamba günü Beyazıt Camii'nde öğle namazına müteakip, askeri törenle kaldırılarak Eyüp'teki aile mezarlığına defnedilecektir. Ayrıca Mareşalin vasiyeti üzerine cenazeye çelenk gönderilmemesi ve hazırlanan protokol gereğince cenaze

⁶ Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefat ettiği Teşvikiye Sağlık Evi (Yurdu) Başhekimisi Dr. İbrahim Güçer ve son dakikaya kadar yanında bulunan Dr. Sabahat Özgüner ile hemşire Elizabet, Çakmak'ın vefatını şu sözlerle anlatmışlardır: “Mareşal bundan bir hafta evvel ikinci defa olarak buraya yatmıştı. Ameliyattan 48 saat sonra ateş yükselmeye başladı. Bununla da zatürre kendisini gösterdi. Son anına kadar nabız normaldi. Teneffüs süratlendi ve dakikada 50-55'i buldu. Dün sabahtan itibaren de koma haline girdi. Bir aralık saat 8 ile 10 arasında açıldı. Ancak yanında duran biz doktorlara işaretle ızdırap çektiğini ifade ederek şu iki kelimeyi telaffuz ettiler: 'Ay, Allah' Bundan sonra derin bir komaya dalarak hayatın dağdağasını, göçen bir ömrün içine terk ederek gözlerini kapadılar. Koma başlayınca kadar hafızası eşine ender rastlanan bir kuvvett eydi. Maziye en küçük teferruatına kadar gün, saat, dakika ve hatta renklere kadar her şeyi hatırlıyordu. Hastanede hatıratını ikmale çalışıyordu. Ameliyata girmeden evvel ve çıktıktan sonra durmadan Kuran okuyordu. Kendisine fennin en son tedavi usulleri tatbik edildi ve ilaçları verildi. Dün gece durmadan sabaha kadar 4000 litre oksijen verildi ve üniversite 3'üncü dahiliyeden çadırılı oksijen verme aleti de getirildi. Onunla da oksijen verildi fakat kurtarmak mümkün olmadı” (*Son Posta*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1).

törenine katılım sağlanması rica edilmiştir (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 1; *İkdam*, 10 Nisan 1950, s. 3).

Mareşal Fevzi Çakmak, hayatının büyük bir kısmını ordu içerisinde geçirmiş bir komutandır. Bu bağlamda siyasetten uzak durmayı yeğleyen Çakmak, bu sayede siyasi çekişme ve tartışmalardan da kendisini uzak tutmayı bilmiştir. Ancak hayatının son döneminde Demokrat Parti ve Millet Partisi ile diyalog kurarak siyasete atılmış ve İstanbul milletvekili olarak Meclise girmiştir. Bu dönem, Çakmak'ın iktidardaki CHP'ye karşı da muhalif tavır takındığı dönem olarak değerlendirilebilir. Ancak, Çakmak'ın vefatı taraflar arasındaki bu çekişmeyi kısa süreliğine unutturmuş⁷ ve CHP Genel Başkanı İnönü, Mareşal'in vefatı dolayısıyla taziye mesajı yayımlayan siyasetçilerden olmuştur. Ayrıca Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır da Mareşal'in evine giderek ailesine taziyede bulunmuştur. İnönü'nün yanında diğer devlet erkanının ve siyasinin de taziyeleri basında geniş yer tutmuştur. Bu bağlamda; CHP Bölge Müfettişliği ve İdare Kurulu Başkanlığı (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3) CHP Bölge Müfettişi Konya Milletvekili Prof. Dr. Sadi Irmak (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2; *İkdam*, 10 Nisan 1950, s. 3; *Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 2), CHP İstanbul İl Başkanı Avukat İlhami Sancar (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3), Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman (*İkdam*, 10 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 2), Vali ve Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay (*Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1), Millet Partisi (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2; *Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 2) ve Demokrat Parti (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2; *İkdam*, 10 Nisan 1950, s. 3; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 2); Çakmak'ın vefatı dolayısıyla taziye mesajı yayımlamışlardır.

2.2. Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni

Fevzi Çakmak'ın 10 Nisan'da vefat etmesinin hemen ardından resmi cenaze töreni için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda I. Ordu Müfettişliği tarafından Çakmak'ın cenazesi için bir program hazırlanmıştır. Hazırlanan programa göre cenaze namazının 12 Nisan Çarşamba günü, öğle namazını müteakip, Beyazıt Camii'nde kılınması kararlaştırılmıştır. Namazın ardından cenaze, Eyüp'te bulunan aile kabristanına defnedilecektir. Merasim komutanı, 23. Tümen Komutanı Tümgeneral Necati Tacan olarak belirlenmiştir. Cenaze törenine katılacak birlikler ve kurullar ise 23. Tümenden bir piyade alayı,

⁷ Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde bulunmak isteyen Ankara Üniversitesi öğrencileri, Ulaştırma Bakanı Kemal Satır'a müracaat ederek, İstanbul'a ulaşım konusunda kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Kemal Satır, öğrenciler için bit tren hazırlatmış ve yaklaşık 900 öğrenciyi İstanbul'a getirmek üzere hareket etmiştir. Bu durumdan anlaşılmaktadır ki siyasetteki çekişmelere Mareşal'in ölümü ile birlikte ara verilmiştir (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 1; *İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1).

mezarlıkta bir bölük ile beraber cenazeyi top arabasına yüklemek ve ardından mezarlığa götürmek üzere Eyüp Sultan'da birer silahsız manga, 4. Süvari Alayından bir atlı bölük, 23. Tümenden bir top arabası, Kuleli ve Maltepe Askeri liselerinden karma birer tabur, Deniz Komutanlığından bir deniz bölüğü, iki polis müfrezesi, 23. Tümen ve Deniz Bandoları olarak belirlenmiştir (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 6; *İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1).

Bahse konu birlikler, saat 12.00'de Beyazıt Camii'nde hazır bulunacaklardır. Ayrıca İstanbul Garnizonunda bulunan generallerle bütün birlikler ve kurullar, cenaze merasimine katılacaklardır. Tören esnasında yürüyüş sırasının da belirlendiği programa göre en önde atlı merasim komutanı olacaktır. Komutanı takiben atlı polis müfrezesi, süvari bölüğü, piyade alayından iki tabur, Askeri Lise Taburu, Deniz Bölüğü, Polis Müfrezesi, piyade alayının III. Tabur Komutanı, 23. Tümen Bandosu, Deniz Bandosu, cenazeyi hamil top arabası, Mareşal'in İstiklal Madalyası'nı taşımak üzere 23. Tümen'den bir subay, ailesi, erkanı ve akrabaları, bakanlar ve milletvekilleri, vali ve Ordu Müfettişi, Kor. Diplomatik, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri generalleri, amiralleri ve subayları, üniversite rektörleri, dekanları ve profesörleri, İstanbul'da bulunan Başbakanlık ve Bakanlık müfettiş ve genel müdürleri, adliye erkanı, genel meclis üyeleri ve il erkanı, defterdar muavinleri mensupları, emniyet müdürlüğü erkanı, İstanbul Elektrik, Tramvay, Tünel ve Sular İdaresi Müdürleri ve mensupları, İstanbul belediye mümessilleri, partiler erkanı, Halkevleri başkanları, Gazeteciler Cemiyeti erkanı ve diğer kurullar, alfabe sırasıyla özel cemiyetler ve teşekküller ve halk takip edecektir. Programa göre törene iştirak edenler cenaze namazına katılmayacak, herkes, namazdan önce protokoldeki yerlerini alacak ve orada duracaktır. Cenaze töreni Fatih Parkı'na kadar devam edecek, oradan itibaren mezarlığa kadar ise araçlarla gidilecektir (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 6; *İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 1; *Ulus*, 12 Nisan 1950, s. 5). İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Çakmak'ın cenaze merasimi ile alakalı bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannameye Gökay, şu ifadeleri kullanmıştır:

Memleketin en karanlık günlerinde Atatürk ve İnönü ile birlikte tarihimize şeref sayfaları yazdıran İstanbul milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ı, yarın milletimizin vefalı omuzları üzerinde ebedi istirahatgâhına tevdi edeceğiz. Sayın hemşerilerimin, kadirbilir Türk gençliğinin acı haberi işittikleri ilk dakikadan itibaren gösterdikleri içli hassasiyeti şükranla karşılıyorum. Ankara ve İstanbul radyoları bu akşamdan itibaren Mareşalin hayatı hakkında neşriyat yapacakları gibi, toprağa verildiği saatte hükümet vakfesi de icra edilecektir. Yarın merhumun tabutu, evinden Beyazıt Camiine kadar eller üzerinde getirilecek ve namazı kılındıktan sonra oradan başlayacak olan resmi cenaze töreni Saraçhane başına kadar devam edecektir. Törenin muntazam bir şekilde yapılmasını temin için hemşerilerimin sükûn ve intizamı muhafaza bakımından kendilerine düşecek vazifeyi yapacaklarından eminim (*Ulus*, 12 Nisan 1950, s. 5; *Vakit*,

12 Nisan 1950, s. 2; *Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 12 Nisan 1950, s. 1).

Açıklamanın son satırı önem arz etmektedir zira Gökay, önceki günlerde çıkan hadiselerden tedirgindir. Bahse konu hadiselerde göstericiler, radyoların Mareşal'in ölüm haberinin alınmış olmasına rağmen normal yayın akışına devam etmelerini cenazeye saygısızlık olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca Hükûmetin, Çakmak'ın vefatına gerekli önem ve hassasiyeti göstermemiş olduğu iddiası ile gösteriler düzenlemişlerdir. Bu nedenle Gökay, yayımlanmış olduğu beyannamede muhtemel karışıklıklara dikkat çekmeye çalışmıştır. Çakmak'ın cenazesi, 12 Nisan saat 09.00'da vefat ettiği hastaneden getirildiği Nişantaşı'ndaki Subay Apartmanı'ndan alınarak, tekbirler ve salavatlar eşliğinde Beyazıt Meydanı'na getirilmiştir. Nişantaşı'ndan Beyazıt'a kadar mağaza ve dükkânlar kepenklerini indirmişler ayrıca bayraklar da yarıya indirilmiştir. Çakmak'ın cenaze töreninde bulunmak üzere İngiliz, Yunan, Pakistan ve Hindistan Büyükelçileri de İstanbul'a gelmişlerdir. Daha önce radyo yayınları ile alakalı öğrencilerin yapmış olduğu protesto gösterileri etkili olmuş olacak ki cenaze töreni esnasında ve Çakmak'ın naaşı toprağa verilmeye kadar İstanbul ve Ankara radyoları yayınlarına ara verme kararı almışlardır. Öğrencilerin, Çakmak'ın cenazesine karşı göstermiş oldukları aşırı duyarlılık sebebiyle de İstanbul Üniversitesi'nin tüm fakülteleri tatil edilmiştir (*Akşam*, 12 Nisan 1950, s. 2; *Vakit*, 12 Nisan 1950, s. 2; *Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 1).

Mareşal'in cenaze töreni öncesinde, yapılacak tören en ince ayrıntısına kadar planlanmış olmasına rağmen işler, planlanan şekliyle ilerlememiştir. Çakmak'ın cenaze namazı, Beyazıt Camii'nde büyük bir katılımı kılınmıştır. Burada bulunanların sayısı, 250-300 bin civarındadır. Planlamaya göre namazın ardından cenaze, Beyazıt Cami avlusunun arka kapısından alınarak top arabasına konulacaktır. Bu bağlamda protokol heyeti, cenazenin getirilmesini beklerken namaz biter bitmez öğrenci toplulukları Çakmak'ın cenazesini Eyüp'e götürmek üzere omuzlayarak Beyazıt Cami'sinin yan kapısından çıkarmışlardır. Bu nedenle, günler öncesinden planlanan cenaze merasimi yapılamamıştır⁸ (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 13 Nisan 1950, s. 1; *Ulus*, 13 Nisan 1950, s. 6; *Vakit*, 13 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 13 Nisan 1950, s. 2). Cenaze namazının kılınmasından sonra tabutu top arabasına koymak isteyen polis, subaylar ve

⁸ Cenazenin top arabasına konmasına memur vazifeli subaylarla, cenazeyi elleri üzerinde taşıyarak götürmek isteyen halk ve gençler arasında şiddetli çatışmalar oldu. Bu vaziyet karşısında tabutun top arabasına konma imkânı ortadan kalktı ve merhumun tabutu böylece eller üstünde taşınmaya devam edildi. Kalabalık önüne geçilmez bir sel halini almıştı. Cenaze alayı intizamı kaybetti. Halk, bandoların matem marşı çalmasını da istemedi ve çaldırmadı. Bu suretle intizamın teminine imkân olmadığını gören vali, karışıklık karşısında merasimin burada resmen sona erdiğini bildirdi (*Vakit*, 13 Nisan 1950, s. 1).

askerler ile tabutu almak isteyen halk arasında çıkan arbede sırasında bir subay, top arabasından düşerek ayağını kırmıştır (*Vakit*, 13 Nisan 1950, s. 1). Yaşanan bu durum üzerine İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, 12 Nisan'da açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Buna göre Gökay, açıklamasında şu ifadeleri kullanmıştır:

Bütün ısrarlarımıza rağmen gençler cenazenin top arabası ile Fatih'e kadar götürülmesine ve oradan otomobillerle Eyüp'e nakledilmesine müsaade etmemişlerdir. Cenaze namazı kılındıktan sonra müsaade edeceklerini zannediyorduk. Fakat birdenbire gördük ki tabut gençler tarafından başka kapıdan çıkarılmış. Bunun üzerine resmi merasime son verilmiştir (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 1).

Bu durum, cenaze merasiminde hâkimiyetin resmi organlarda değil genç topluluklarda olduğunu göstermektedir. Cenaze töreni öncesinde ve tören sırasında güvenlik önlemlerinin yeterince alınmamış olması, bir zafiyet olarak değerlendirilebilir. Ayrıca cenazenin geçiş güzergâhında katılımcılar ile CHP'liler arasında sürtüşmeler yaşanmıştır. Cenaze alayı, İstiklal Caddesi'nden geçerken CHP Evliya Çelebi Ocağı önünde bayrak çekilmediğini gören gençlerle CHP'liler arasında tartışma yaşanmış; yaşanan tartışma neticesinde ocağa Türk bayrağı çekilmiştir (*Son Posta*, 13 Nisan 1950, s. 2). Yine cenaze, eski Harbiye Mektebi'nin önüne geldiğinde burada bulunan heykelin arkasındaki direğe Türk bayrağının çekilmediğini gören halk, bu durumu protesto etmiştir. Daha sonra hemen bir bayrak temin edilerek direğe asılmıştır (*Yeni İstanbul*, 13 Nisan 1950, s. 2). Çakmak'ın cenazesi, Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Şehzadebaşı-Fatih ve Edirnekapı güzergahı izlenerek Eyüp'te kızının mezarının yanına defnedilmiştir (*Son Posta*, 13 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 13 Nisan 1950, s. 1; *Hürriyet*, 13 Nisan 1950, s. 1). Cenazenin Eyüp'te defnedilmesinin ardından, cenaze için Ankara'dan gelen 900 öğrenci de tekrardan trenle Ankara'ya dönmüşlerdir (*Ulus*, 13 Nisan 1950, s. 6).

2.3. Radyoevi Hadisesi

Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü, tüm ülkede üzüntü ile karşılanmıştır. Özellikle yurda mal olmuş kişilerin vefatları, bu konuda gerekli hassasiyetlerin gösterilmesini de zorunlu kılmaktadır. Ancak, Çakmak'ın ölümünün ardından Ankara ve İstanbul radyolarının vefat haberini kamuoyuna duyurmalarının akabinde müzik yayınlarına kaldıkları yerden devam ettikleri iddiası, özellikle üniversite öğrencilerinin tepkisini çekmiştir⁹. Basında, vatandaşların bu duruma

⁹ **11 Nisan 1950 Tarihli Akşam Gazetesi İstanbul Radyosu Yayın Akışı:** 12.57: Açılış ve programlar, 13.00: Haberler, 13.15: Şarkı ve türküler, 13.30: Hafif orkestradan melodiler, 13.50: Şarkı ve Türküler, 14.30: Ev Kadını-Madeni Eşya Temizliği, 15.00: Programlar ve Kapanış, 17.57: Açılış ve Programlar, 18.00: Urfa Folklor Gösterileri, 18.30: Sadi Yaver Ataman Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği Konseri, 19.00:

tepki olarak radyolarını kapattığından bahsedilmektedir. Bu tepki, 10 Nisan akşamı daha da büyüyerek protesto gösterisine dönüşmüştür. Kitle iletişim araçlarının kısıtlı olduğu 1950 şartlarında öğrencilerin örgütlenerek bahse konu radyolara tepkilerini bir yürüyüşle dile getirmek istemeleri, konunun ne kadar ciddiye alındığının bir göstergesidir. Bu da bize gençliğin¹⁰ kendi değerleri söz konusu olduğunda nasıl tek vücut olarak hareket ettiklerini ve kıymetsizleştirildiğini düşündüğü tarihsel kişilikleri koruma noktasında ne kadar

Haberler, 19.15: İstanbul Haberleri, 19.20: Memleket Türküleri, 20.15: Opera ve Baleden Sahneler, 20.50: Mühim Keşifler, 21.00: Münir Nurettin Selçuk'tan Şarkılar, 21.15: Fasıl Heyeti Konseri, 22.00: Oda Müziği, 22.30: Dans Müziği, 22.45: Haberler, 23.00: Karışık Hafif Gece Müziği, 23.30: Programlar ve Kapanış; **11 Nisan 1950 Tarihli Akşam Gazetesi Ankara Radyosu Yayın Akışı**: 12.28: Açılış ve Programlar, 12.30: M. S. Ayarı ve Şarkılar, 13.00: Haberler, 13.15: Salon Orkestrası Çalıyor, 13.45: Dinah Shore ve Frank Sinatra'dan Melodiler, 14.00: Akşam Programı, Hava Raporu ve Kapanış, 18.00: M.S. Ayarı Semai ve Şarkılar, 18.30: Radyo Salon Orkestrası, 19.00: M.S Ayarı ve Haberler, 19.15: Geçmişte Bugün, 19.20: Yurttan Sesler, 20. Genç ve Yaşlı Verdi, 20.15: Radyo Gazetesi, 20.30: İnce Saz, 21.00: Temsil, 21.45: Serbest Saat, 22.00: Konuşma, 22.15: Dans Parçaları, 22.45: M.S. Ayarı ve Haberler, 23.00: Kapanış (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 3).

¹⁰ Çakmak'ın ölümü münasebetiyle öğrenci toplulukları tarafından beyannameler yayınlanmıştır. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Çakmak'ın vefatı dolayısıyla ailesine bir telgraf göndermiştir. Telgrafta; "Sevgili Mareşalimiz büyük insan Fevzi Çakmak'ın aramızdan ebediyen ayrılması bizleri derin yasa düşürdü. Acınız acımızdır. Hepinizin başı sağ olsun." ifadelerine yer verilmiştir. Bk. (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3). Türkiye Millî Talebe Federasyonu; "Yakın tarihimizin en büyük askeri kahramanı Mareşal Fevzi Çakmak'ı kaybetmenin en derin teessürü içinde bulunuyoruz. İstiklal mücadelemizde başlı başına bir tarih yaratan Sakarya, Dumlupınar, 9 Eylül'ün inkar edilmez dehası Çakmak, şimdi kalbimizin en sıcak köşesinde hürmet ve sevgi halesi olarak yerini almıştır. Büyük hatırası ardından yaşlı gözlerle bakan genç nesil onun doğruluk, ahlak, fazilet, feragat, fedakârlık ve tevazu dolu hayatını kendisine örnek edinecektir." ifadeleri ile Çakmak'tan övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Çakmak ailesine çekmiş oldukları telgrafta; "Sevgili Mareşalimiz, büyük insan Fevzi Çakmak'ın aramızdan ebediyen ayrılması bizleri derin yasa düşürdü. Acınız acımızdır. Hepinizin başı sağ olsun" ifadelerine yer vermiştir. İstanbul Yüksek Okullar Talebe Birliği de Çakmak ailesine bir telgraf çekerek; "Yakın tarihimizin faziletkar büyüklerinden biri olan sevgili Mareşalimiz Fevzi Çakmak'ın aramızdan ayrılışından mütevellit teessürümüz pek büyüktür. Büyük ölüye Tanrıdan mağfiret niyaz ederiz. Acınız acımızdır. Başınız sağ olsun." ifadelerinde bulunmuştur. Teknik Üniversiteler Talebe Birliği de telgrafında; "Millî kahraman Mareşal Fevzi Çakmak'ın irtihalinden dolayı İstanbul Teknik Üniversitesi gençliği büyük bir acı ve teessür içindedir. Sonsuz taziyelerimizi sunar, rahmetiyle Tanrıdan mağfiretini dileriz." şeklinde ifadeler kullanarak Çakmak'ın ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmiştir. Bk. (*Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 2).

duyarlı olduklarını göstermektedir (*İkdam*, 11 Nisan 1950, ss. 1-3; *Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2).

Bu bağlamda İstanbul Üniversitesi ve Teknik Üniversite öğrencileri bir araya gelerek 10 Nisan, saat 21.30'da Taksim Meydanı'ndan Harbiye'deki Radyoevine doğru ilerlemeye başlamışlardır. Radyoevinin önüne gelen öğrenciler, Radyoevini protesto ederek yayının durdurulmasını istemişlerdir¹¹. Basına göre gençler arasında “Radyo susmalıdır, güreş müsabakası için program değişiyor da kahraman bir ölü için neden değişmiyor?” şeklinde sloganlar atılmaya başlanmıştır. Ancak Radyoevi, yayını kesmemiştir. Gerekçe olarak da Genel Müdürlükten talimat almadan yayını kesemeyecekleri söylenmiştir. Yayının kesilmemesi, taraflar arasındaki gerilimi iyice artırınca İstanbul Emniyet Müdürlüğü bahse konu bölgede tertibat almak durumunda kalmış; motorlu ve atlı polis birlikleri, derhal gösterinin yapıldığı yere gelmişlerdir. Buradaki gösterinin büyümesi ihtimalinin gittikçe kuvvetlenmesi ve çıkması muhtemel hadiselerin önüne geçilmesi için İstanbul Emniyet Müdürü Cemal Gökten¹² öğrencilerin bulunduğu noktaya gelerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Buna rağmen hadiseler engellenememiş ve çıkan karşılıklı 8 öğrenciye polise mukavemetten işlem yapılmıştır (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2; *Vakit*, 11 Nisan 1950, s. 2; *Yeni İstanbul*, 11 Nisan 1950, s. 1).

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, çıkan olaylar ve Çakmak'ın ölümü dolayısıyla yaşananlar hakkında bir beyanname yayımlamıştır. Buna göre İstanbul, Fevzi Çakmak'a layık olduğu kıymeti verememiştir. Birlik, bunun nedeni olarak ise radyonun hala aynı şekilde yayın yapmasını, şehirdeki bayrakların mateme uygun bir şekilde asılmamasını ve eğlence yerlerinin normal şekilde çalışmasına devam etmesini göstermektedir. Bu durumdan duyulan

¹¹ İstanbul ve Ankara radyoları hala Rumba ve Samba havalarına devam ediyor, hala gençliğin bu asil galeyamı ile alay ediyorlardı. Bir ses yükseldi. Radyoevine radyoevine! Bütün kalabalık bu sesin peşinden aktı. Kalabalık gittikçe büyüyordu. Fakat Radyoevi daha önceden zabıtaca kuşatılmıştı. Polis müdürü ve amiri başta duruyordu. İsteğiniz nedir diye sordu. Gençler hep bir ağızdan istediğimiz radyonun susması, bayrakların yarıya indirilmesi, Millî matem ilan edilmesi şeklinde konuştular. Papa ölür bayraklar yarıya iner, bir ecnebi ölür bayraklar yarıya iner, radyolarımız susar, Mareşal öldü! Bu bayrakların gölgesinde, bu insanların ülkesinde zaferler kazanan Mareşal öldü. Hala bayraklar yarıya inmedi. Bütün şark radyoları sustu. Bizimkiler rumba, samba çalıyor” (Balcıoğlu, 1977, ss. 17-18).

¹² Cemal Gökten, Radyoevi hadiseleri ile ilgili yapmış olduğu açıklamasında; “Yüksek tahsil talebesinden kalabalık bir grup teessüre kapılarak Radyoevinin önüne kadar geldiler ve nümayiş yaptılar. Vaktinde almış olduğumuz tedbirler sayesinde bir hadiseye mahal verilmemiştir. Gençler, verdiğim nasihati dinlediler ve dağıldılar. Yalnız bir kaç tanesi nümayişe devam ettiler. Bunlar hakkında biz de takibata başladık.” ifadelerinde bulunmuştur (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3).

üzüntünün dile getirildiği beyanname, Çakmak'ın vefatının ardından kendisine duyulan saygıda Türk gençliğinin görevini ve duruşunu tam olarak yerine getirdiğini ancak bu duruşun yurdun her kesiminde eşit bir şekilde görülmediği dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda beyannameye yer alan şu ifadeler önem arz etmektedir:

Şekle taalluk eden bu ihmalin sebebini, yarının mukadderatını elinde tutmaya layık gençlik soruyor. Ve diyoruz ki: Bizlere verdiğiniz listede Çakmak gibi nadir bir varlığın diğerlerinden bir farkı ve bir hususiyeti var mı ki hala bayraklar yarım değil hala normal hayat devam ediyor? Cevap veriyoruz: Hayır, biz gençlik halen anormal bir vaziyetteyiz. Zira gözbebeğimiz Çakmak'ı büyük vatan evladını kaybettik. O halde matemimiz var. Hem de bu matem millidir (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2).

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin ardından bir beyanname de Yüksek Okullar Talebe Birliği tarafından yayınlanmıştır. Beyannameye Çakmak'ın ölümü, Kurtuluş Savaşı'nın üç kartalı (Atatürk, Kazım Karabekir ve Fevzi Çakmak) ndan birinin kaybı olarak nitelendirilmiştir. Burada öne çıkan en önemli konu ise Türk gençliğinin, Çakmak'ın aziz hatırası önünde hürmetle eğilirken bayrakların bu matem havasına uygun bir şekilde konumlandırılmaması, radyoların eğlence içerikli yayınlarına halen devam ediyor olmaları, eğlence mekânlarının hiçbir şey olmamış gibi faaliyetlerine devam etmeleri olmuştur¹³. Beyannameye, Çakmak'ın kaybedilmiş olmasına karşı gerekli ihtiram ve duyarlılığın gösterilmeyeşine dikkat çekilerek şu ifadelere yer verilmiştir;

Ölen insan yakın tarihimizin bir fazilet numunesi, bir kahramanlık ve feragat örneği olsun, yıllardan beri onu kitaplarımızın en nadide sayfalarında, odalarımızın ve salonlarımızın en mutena köşelerinde canlı bir tarih gibi okuyalım da sonra aynı insana, bir milli kahramana memleket çapında, tarih ölçüsünde o adama, ölümünde kendisine bir milli matem gününün çok görüldüğüne şahit olalım. Kayıtsızlığın ve alakasızlığın bu derecesi için yüksek tahsil gençliğinin alakalılarına kemal-i ciddiyetle sunulacak teessüf ve teessürleri vardır. Çok şükür ki her Türk matemini tutmaktadır (*Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2).

Gerek İstanbul Üniversitesi gerekse Yüksek Okullar Talebe Birliği beyannameleri incelendiğinde ortak nokta, bu anlayışta birleşmektedir. Öte yandan Teknik Okullar Talebe Birliği de bir beyanname yayımlayarak Çakmak'ın ölüm gününün hükümet tarafından millî matem günü ilan edilmesi gerektiği

¹³ Basında öğrencilerin duyarlılığı neticesinde birtakım eğlence mekânı sahiplerinin Mareşal'in vefatı dolayısıyla işyerlerini kapattıkları belirtilmiştir. Buna göre Londra Bar, Turan Bar ve Özgür Bar Müdürlükleri Mareşal'in vefatı dolayısıyla barlarını kapatmışlardır. Şehrin muhtelif semtlerindeki kahvehaneler, radyolarını sadece haberleri dinlemek için açmışlardır (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3).

üzerinde durmuştur¹⁴. Ancak hükûmet kanadından öğrencilere verilen cevap, menfi yönde olmuştur¹⁵. Bunun yanında, Dokuzuncu Şube Tıp Talebe Yurdu Öğrencileri de bir beyanname yayımlayarak diğerleri ile aynı konuya değinmiştir. Buna göre Fevzi Çakmak'ın ölümüne rağmen radyoların normal yayın akışlarına devam ediyor olmaları, öğrencileri rahatsız eden konuların başında gelmektedir (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3; *Akşam*, 11 Nisan 1950, s. 2).

10 Nisan akşamı olaylı geçen Radyoevi hadiseleri, Emniyet güçlerinin çabası neticesinde dağıtılmıştır. Ancak bir gün sonra, 11 Nisan'da İstanbul'da yine hadiseleri yaşanmıştır. Çakmak'ın cenazesi için Ankara'dan gelen 900 kişilik öğrenci topluluğu Beyazıt'taki Marmara Lokali, Beyoğlu, Radyoevi ve Mareşal'in evinin önünde gösteri düzenlemiştir. Marmara Lokali'nde düzenlenen gösteride öğrenciler, Çakmak'ın ölümü karşısında hükûmetin ilgisiz kaldığından yakınmışlardır¹⁶. Daha sonra Taksim istikametine yönelen öğrenci topluluğu, Taksim abidesine Mareşal Fevzi Çakmak'ın fotoğraflarını koymuştur. Taksim abidesi önünde kalabalığın gittikçe artması, Emniyet'i harekete geçirmiş ve polis tarafından topluluk dağıtılmak istenmiştir. Ancak topluluğun dağılmak istememesi üzerine polis, coplularla gençlere müdahale etmek durumunda

¹⁴ Kazım Karabekir, 26 Ocak 1948'de vefat etmiştir. Karabekir'in vefatının ardından İçişleri Bakanlığı tüm yurttan matem tutulması ve bayrakların yarıya indirilmesini içeren bir genelge yayımlamıştır (Ural ve Hangül, 2018, s. 280; Özçelik, 1993, s.192.)

¹⁵ İstanbul'da üniversite gençlerinin radyodan müzik yayınının kesilmesi ve ülke genelinde Millî matem ilan edilmesini içeren telgraflarını Ankara'ya göndermişlerdir. Hükûmet kanadından kendilerine verilen cevap şu şekildedir: “Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı üzerine bir kısım vatandaşların Millî matem yapılmasını istemeleri Mareşale gösterilen saygıyı belirtir. Fakat yurttan Millî matem ilan etmek salâhiyeti yalnız Büyük Millet Meclisine aittir. Büyük Meclis bu yetkisini bir defa kullanmıştır. O da Türk Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün vefatı üzerine olmuştur. Her ne olursa olsun bir grup vatandaşın kendi arzularını nümâyîş ve zorla tatbik ettirmeye kalkması medeni bir memlekette hiç bir surette tecvîz edilemez. Bu türlü hareketler memlekete ancak zarar getirir” (*İkdam*, 11 Nisan 1950, s. 3).

¹⁶ 11 Nisan'da Üniversite Talebe Birliği Lokalinde (Marmara Lokali) Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü karşısında hükûmetin ilgisizliği iddiası ve bu günün bir matem günü ilan edilmemesinden dolayı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda konuşan Üniversite Talebe Birliği Başkanı Babür Arun: “Türk tarihinin ve Türk milletinin büyük kahramanı eşsiz hadimi Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümünden henüz yirmi dört saat geçti. Bu büyük hadisenin acısı yüreklerimizde, elemi gözlerimizde iken, şahsi kin ve nankör politika hayatının tesirleriyle bu büyük ölüden esirgenen alaka, gösterilen kayıtsızlık karşısında duyduğumuz teessür büsbütün artmıştır... Varsın günlük politika hayatının bir türlü silmeye muvaffak olamadıkları izleriyle dalaletle sapsınlar. Suriye, Lübnan, Yunanistan radyoları tazim sükûnetini geçtikleri halde varsın bizimkiler radyolarını, en şakrak havalarla doldursunlar. Teessür ve teessüflerimiz büyüktür. Başımız sağ olsun.” ifadelerini kullanarak hükûmete ve radyoya olan sitem ve eleştirilerini dile getirmiştir (*Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 2).

kalmıştır. Yapılan müdahale neticesinde Taksim'den püskürtülen topluluk, buradan Radyoevi istikametine yönelmiştir (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2; *Akşam*, 12 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 12 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 2).

Asıl olaylar ise yine Radyoevi önünde yaşanmıştır. Burada biriken öğrenciler, hep bir ağızdan İstiklal Marşı söylemeye başlamışlar ve akabinde öğrencilerin içinden bazıları Radyoevini taşlamaya başlamıştır¹⁷. Bunun üzerine polis, olaya hemen müdahale ederek buradaki topluluğu dağıtmaya başlamış; bu sırada öğrenciler arasından yaralananlar olmuştur. İlk topluluğun polis marifetiyle dağıtılmasının ardından saatler 22.00'yi gösterdiğinde, Radyoevi önünde tekrardan toplanmalar baş göstermiştir. Bu sefer öğrencilerin yanında halk kitlesi de topluluk içerisinde yerini almıştır. İşi sıkı tutan Emniyet güçleri havaya ateş açmak suretiyle kalabalığı dağıtma yoluna gitmiştir¹⁸. Kalabalık dağılmayınca polis tarafından göz yaşartıcı gaz kullanılmıştır. Bu şekilde dağıtılan topluluk, Beyoğlu tarafına hareket etmiş ve burada bulunan eğlence yerleri, içkili gazino, sinema ve tiyatroların faaliyetlerinin durdurulması yönünde protesto gösterilerinde bulunmuştur¹⁹. Radyoevi önünden dağıtılan gençler, daha sonra Mareşal'in evinin önünde toplanarak burada nutuklar söylemişlerdir. Öğrenci toplulukları, evin bitişiğindeki karakol binasının bayrağının yarıya indirilmemiş olmasına tepki göstermişler, bunun üzerine karakol yetkilileri bayrağı yarıya indirmişlerdir (*Akşam*, 12 Nisan 1950, ss. 1-2; *İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2; *Vakit*, 12 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 2). İstanbul Emniyet Müdürü Cemal Gökten, İstanbul'da çıkan hadiseler ile ilgili kamuoyuna açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Buna göre Gökten; "İki grup halinde toplanan kalabalığın mühim bir kısmının talebe olmadığını müşahede ettik. Bunlar polis ve jandarma kuvvetleri tarafından dağıtılmışlar bu arada elli kişi kadar da yakalanmıştır. Bunlar yarın savcılığa verilecektir" (*Akşam*, 12 Nisan 1950, s. 2; *Vakit*, 12 Nisan 1950, s. 2) ifadelerini kullanarak polis tarafından yakalanan göstericilerin sayısını kamuoyu ile paylaşmıştır. 10 Nisan gösterilerinde polis tarafından alınan gösterici sayısı ile mukayese edildiğinde, sayının iki kattan fazla olduğu

¹⁷ Radyoevi önünde biriken topluluklar hep bir ağızdan: "Gel yirmi beş lirani biz verelim, tek böyle günde göbek havası söyleme." şeklinde sloganlar atmıştır (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2).

¹⁸ Radyoevinden dağılmamakta ve bina üzerine yürümekte ısrar eden gösterici grup üzerine itfaiye tarafından su sıkılmış ve göz yaşartıcı bomba atılmıştır. Bunun da yeterli gelmemesi üzerine Jandarmaya havaya ateş etmesi talimatı verilmiştir. Yüze yakın mermi atıldıktan sonra gruplar dağılmaya başlamıştır (*Yeni İstanbul*, 12 Nisan 1950, s. 2).

¹⁹ Şehir Dram Tiyatrosu'na giren gösterici gruplar, burada tiyatro oynanıp oynanmadığını sormuşlar ancak tiyatronun oynanmakta olduğunun görülmesi üzerine içeri girip burada bulunan öğretmenlerle beraber oyuncularını ve seyircilerini dışarı çıkarmışlardır (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2).

görülmektedir. Emniyet güçleri tarafından savcılığa çıkarılan göstericilerin isimleri şunlardır: Behiç Erkan, Mehmet Orhan Erim, Turhan Doğrusöz, Ahmet Fevzi Orhanoğlu, Nurettin Özdemir, Fehmi Varlık, Bekir Berk ve Suat Müftüoğlu (*Akşam*, 12 Nisan 1950, s. 2; *İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2). 11 Nisanda, öğrencilerin karıştığı olaylarda polis tarafından yakalanan göstericiler, sadece öğrencilerden müteşekkil değildir. Öğrenci toplulukları arasında olaylara karışan üç Ermeni'nin de polis tarafından yapılan işlemlerinin ardından mahkemece tutuklanması, bu duruma örnektir (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 1). 11 Nisan Radyoevi hadiselerinde gösterici grubun büyük bir kısmının Millet Partisi mensuplarından oluştuğu basında yer alan haberler arasındadır (*Vakit*, 12 Nisan 1950, s. 2). Polisin müdahalesine rağmen gösterici grupların eylemleri, 12 Nisan'da da devam etmiştir. Bu bağlamda gençlerden oluşan gruplar, İstanbul'un muhtelif semtlerinde dolaşarak dükkânlarını kapamakta geciken esnaflara uyarıda bulunmuşlardır. Bunun üzerine esnaf, dükkânlarını kapatmak durumunda kalmıştır. Bu arada Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı da kapatılmıştır (*İkdam*, 12 Nisan 1950, s. 2). Radyoevi önünde ara ara devam eden gösterilerin de etkisiyle, Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü dolayısıyla 12 Nisan'da, İstanbul Radyosu'nda Mareşal'in hayatına ve hizmetlerine yer verilen bir yayın yapılmıştır²⁰.

Hükûmetin Çakmak'ın cenazesine ilgisiz kaldığı iddiası, Çakmak'ın ölümünden dolayı matem günü ilan edilmesi beklentisine rağmen bunun gerçekleşmemesi ve radyoların Çakmak'ın cenazesinin ertesinde yapmış oldukları müzik yayını kesmemeleri²¹ 10-11 Nisan günlerinde içerisinde öğrencilerin de yer aldığı grupların bu durumu protesto etmelerine neden olmuştur. Çıkan son hadiselerde

²⁰ **12 Nisan 1950 tarihli Akşam Gazetesi'nde yer alan İstanbul Radyosu Öğle ve Akşam Programı:** 12.57: Açılış ve programlar, 13.00: Haberler, 13.15: Sayın Mareşal Fevzi Çakmak'ın naaşlarının toprağa tevdi münasebetiyle ihtiram vakfesi, 13.20: Sayın Mareşal Fevzi Çakmak'ın hayatı ve ordu hizmetlerine dair konuşma (Ankara'dan naklen), 13.30: Öğle gazetesi (Sayın Mareşal Fevzi Çakmak'ın elim kaybı dolayısıyla Türk basınından özetler ve akisler), 13.45: Senfonik müzik, 15.00: Programlar ve kapanış, 17.57: Açılış ve programlar, 18.00: Gitar kuarteti konseri, 18.20: Dış çürükleri ve florin, 18.45: Şuayip Elkutlu'dan babası merhum bestekar Rakım Elkutlu'nun eserleri, 18.20: Serbest saat, 18.30: Dans müziği, 18.45: Saz eserleri, 19.00 Haberler, 19.15: Hafif ara müziği, 19.20: İstanbul Konservatuvarı Türk Musikisi icra heyeti konseri, 20.00: Pişano soloları, 20.15: Radyo salon orkestrası konseri, 20.45: Dinleyici istekleri (Hafif Batı müziği), 21.45: Operada bir saat, 22.45: Haberler, 23.00: Dans Müziği, 23.30: Programlar ve Kapanış, (*Akşam*, 12 Nisan 1950, s.3).

²¹ Basında; “Radyonun ölüm haberini bildiren kısa yayınına müteakip şarkı ve türküler faslına atlaması ancak düşman karşısında ve olağanüstü hizmetler ifası mukabili alınabilen bir askeri derecenin memlekette yegane sahibi olan bir adama karşı reva görülmemesi lazım gelen bir muamele gibi düşünülmüştür.” ifadeleri ile radyonun müzik yayını kesmemesinin toplumda huzursuzluğa neden olduğu vurgulanmıştır (*Son Söz*, 13 Nisan 1950, s. 1).

hakkında işlem yapılan şahıslar arasında Millet Partisi mensupları da bulunmaktadır. Ayrıca işlem yapılanların 29'unun öğrenci²² geri kalanının ise bakkal vb. esnaf mensupları olduğu tespit edilmiştir (*Vakit*, 14 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 14 Nisan 1950, s. 1). 13 Nisan itibarıyla, hadiseler dolayısıyla tutuklanan 66 kişiyle²³ birlikte toplam tutuklu sayısı 75'i bulmuştur (*Akşam*, 14 Nisan 1950, s.1). Bu sayı 15 Nisan'da 76'ya çıkmıştır²⁴. Tutuklanan öğrenci sayısı ise 30 olmuştur. Bunun yanında cenaze esnasında mevcut kanunlara aykırı olarak Arapça ezan okumak ve salavat getirmek suçu ile 25 kişi hakkında da işlem yapılmıştır²⁵. *Vakit* gazetesi bu durumu, "Törende Bazı Grupların Arapça Tekbir Getirmeleri Atatürk İnkılabına Saygısızlıktır" manşetiyle okurlarına aktarmıştır.

²² Millî Talebe Federasyonu adına açıklama yapan ikinci başkan Orhan Cemal Fersoy; "Büyük ölüye karşı gençlik son vazifesini yapmıştır. Fakat bizim ciddiyetle ele aldığımız bu hadiseyi dejenere etmek isteyen kötü fikir sahibi kimseler, gençliğin arasına sokularak birtakım uygunsuz hareketlerde bulunmuşlar ve bu hareketlerini gençliğe mal etmek istemişlerdir. Halbuki gençler taşkın hareketlerde bulunanları aralarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen arzu edilmedik vakiaları katiiyen tasvip etmiyoruz." şeklinde beyanda bulunarak çıkan hadiselerde öğrencilerin sorumluluğunun olmadığını anlatmaya çalışmıştır (*Vakit*, 14 Nisan 1950, s. 1).

²³ Tutukluların isimleri: Necip Dölal, Orhan Özak, Kasım Cirit, Fikret Yurdatapan, Cemil Aydın, Şakir Aydın, Selahaddin Hızal, Muhittin Mecidiye, Vartan Kazançıyan, Turhan Vardarsu, Hasan Özer, Halil Çankaya, Turgut Çit, Mahmut Yalçın, Nazmi Çal, Memduh Yarayan, Yaşar Boz, Halit Çelik, Veysel Okçu, Hasan Kuru, Vedat Sert, Ziya Altınışik, Şefik Ünal, Avni Cerrahoğlu, Kaya Türker, Mithat Özkan, İbrahim Tali Ural, Mustafa Kin, Kemal Mansuroğlu, Mehmet Atabay, Ahmet Semiz, Sezai Yalçın, Veysel Vehbi Esenli, Müfit Arcasu, Şevket Doğan, Halil Burhan, Yaşar Bahadır, Ali Rıza Bilgiç, Mesut Derin, Nikolas Adut, Kamil Ercantürk, Yılmaz Aslan, Mustafa Özcan, Nuri Hasan Rami, Şener Bilenli, Orhan Yanç, Ertuğrul Öcal, Nihat Odabaşı, Hüseyin Akmanoğlu, Kemalettin Atan, Mehmet Kurt, Hasan Akgök, Yusuf Çekici, Fuat Bilim, Cemil Kalyoncu, Osman Zebun, Celalettin Aktuğ, Sabri Özaltın, Osman Kaya, Kamil İştitez, Erkin, Abdullah Postacı, Mazon Akşit, Aris Baloğlu ve Kadri Kuruçay'dır (*Akşam*, 14 Nisan 1950, s. 1).

²⁴ İstanbul Cumhuriyet Savcısı İhsan Köknel, bugüne kadar tutuklanan şahıs sayısınının 76 olduğunu ifade etmiştir (*Son Posta*, 16 Nisan 1950, s. 3).

²⁵ Bu konu ile ilgili İstanbul Gazeteleri Mümessilleri bir beyanname yayımlamışlardır. Buna göre; "Kimden gelirse gelsin anarşiye kaçan hareketleri asla tasvip etmediğimiz gibi memleketimizde bir buçuk asırlık bir mücadele mevzuu olan ve başarılı merhalesinde Atatürk'ten emanet alınan inkılap prensiplerine her hal ve şartta bağlı kalacağımıza ve bunlara tevcih edilecek kast ve ihanetlere karşı parti ve zümre farkı gözetmeksizin şiddetle savaşağımızı tekrar ve kuvvetle teyit ederiz." ifadelerini kullanarak bu konudaki duruşlarını sergilemişlerdir. Bildiriye imza atan gazete mümessilleri şunlardır: *Akşam* (Enis Tahsin Til), *Cumhuriyet* (Nadir Nadi), *Hergün* (Faruk Gürtunca), *Gece Postası* (Haluk Cemal Beydeşman), *Son Saat* (Cihat Baban), *Son Posta* (Selim Ragıp Emeç), *Son Telgraf* (Nurettin Oryan), *Vatan* (Ahmet Emin Yalman), *Yeni İstanbul* (Refik Halit Karay), *Zaman-Akşam Postası* (Nusret Safa Coşkun) (*Yeni İstanbul*, 15 Nisan 1950, s. 1).

Ayrıca Millî Türk Talebe Birliği de yapmış olduğu açıklamasında Türk gençliğinin inkılabın bütün anlam ve gereklerini benimsemiş olduğunu, Türk gençliğinin daima inkılabın ruhuna hanel getirecek her türlü teşebbüsün karşısında duracağını dile getirmişlerdir. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, çıkan hadiselerde Emniyet Müdürlüğüne alınan tedbirleri yerinde bulmuş ve Emniyet Müdürü Cemal Gökten'in yerinin değiştirileceği ile ilgili söylentileri yalanlamıştır (*Akşam*, 14 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 15 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 16 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 14 Nisan 1950: 1; *İkdam*, 15 Nisan 1950, s. 3; *Ulus*, 16 Nisan 1950, s. 1). 17 Nisan'da gazetecilere hadiseler ile ilgili açıklama yapan İstanbul Emniyet Müdürü Cemal Gökten, "*irtica*" başlığına dikkat çekmiştir. Gökten, hadiseler sırasında irtica hareketlerine yönelen şahısların bilgilerinin adliyeye verildiğini belirtmiş ve bu konuda karar merciinin adliye olduğunu dile getirmiştir. Bu hususta Emniyet'te ifadesi alınanlar arasında Millet Partisi mensuplarının da olduğuna dikkat çeken Gökten, ardından "Bunlar dışında 25 kadar da hoca, hafız ve müezzin bulunmaktadır. Bu hafız ve müezzinlerin bir kısmı cenaze töreni sırasında ilahi okusunlar, dini merasimi ifa etsinler diye tutulmuşlar, fakat onlar da bilahare tezahüratçılara katılmışlardır" (*İkdam*, 17 Nisan 1950, s. 3) diyerek göstericiler arasındaki dini nitelikli kişilerin de protesto gösterilerine katıldığını altını çizmiştir. Bu arada tutuklanan öğrencilerin avukatlığını yapmak için sayısı 30'u bulan avukat grubu, gerekli müracaatları yapmıştır (*İkdam*, 15 Nisan 1950, s. 3).

17 Nisan itibarıyla Radyoevi önünde gösteri düzenleyerek İttimallar Kanunu'na muhalefet, Radyoevi çalışanlarına görevi yaptırılmamak ve polise mukavemetten haklarında yapılmakta olan hazırlık soruşturması biten 72²⁶ tutuklu hakkındaki dava dosyası, 10. Asliye Ceza Mahkemesine verilmiştir (*Akşam*, 18 Nisan 1950, s. 1; *Son Posta*, 18 Nisan 1950, s. 1). Polis tarafından yapılan çalışmalarda Mareşal'in cenaze töreni esnasında dağıttıkları beyannameler ile halkı hükümet aleyhine tahrik ettiğini belirlenen Türk Kültür Ocağı'nın İzzettin Hanı'ndaki merkezi ile Türk Gençlik Teşkilatı'nın Beyazıt'ta bulunan merkezinde, 18 Nisan gecesi arama yapılmış ve yapılan aramada ele geçirilen dokümanlara el konulmuştur (*Ulus*, 19 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 19 Nisan 1950, s. 1). Ayrıca polis, Çakmak'ın cenaze töreni esnasında çekilen video görüntülerini ayrıntılı incelemeye almıştır (*Vakit*, 20 Nisan 1950, s. 2). Radyoevi önünde Tecemmuat Kanunu'na aykırı hareketler dolayısıyla tutuklanan sanıkların 21 Nisan'da yapmış oldukları tahliye talepleri reddedilerek, yargılanmalarına 25 Nisan Salı günü 10. Asliye Ceza Mahkemesinde başlanmıştır (*Ulus*, 22 Nisan 1950, s. 1; *Son Posta*, 25 Nisan 1950, s. 1). Sanıklara isnat edilen suçlar, Tecemmuat Kanunu'na muhalefet, zabıta kuvvetlerine karşı gelmek ve Radyoevinde çalışanlara mani olmaya teşebbüs etmektir. Duruşma esnasında tutuklu sanıklar, hadiselerle

²⁶ Bu sayı, *Ulus* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde 76 olarak verilmiştir (*Ulus*, 18 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul*, 18 Nisan 1950, s. 1).

alakalarının olmadıklarını oraya merak yüzünden geldiklerini bu sırada da polis tarafından yakalanarak dayak yediklerini söylemişlerdir. Mahkeme, sanıkların tahliyelerinin reddine ve şahitlerin dinlenmesine karar vererek duruşmayı ertelemiştir (*Akşam*, 26 Nisan 1950, s. 2; *Ulus*, 26 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 26 Nisan 1950, s. 2). 29 Nisan'da yapılan duruşmada sanıkların tahliye taleplerinin savcı tarafından reddedilmesi üzerine sanık avukatlarından Burhan Apaydın, mahkeme salonunda savcuyu açık bir şekilde siyaset yapmakla suçlayan şu cümleleri sarf etmiştir:

Savcı, amme menfaatleri namına ammeyi temsil eder. Fakat masumiyeti aşkar masum çocukların tahliye taleplerini klasik bir ifadeyle savcının reddetmesi karşısında, savcuyu ammenin temsilcisi olarak değil de, doğrudan doğruya Adalet Bakanını temsil eden bir insan olarak görüyorum. Ve yine savcuyu elini vicdanı üzerine koymuş bir şahıs olarak değil, kulağını Adalet Bakanına vermiş bir insan olarak telakki ediyorum (*Son Posta*, 30 Nisan 1950, s. 3).

Ancak Hakim Celal Kurelman, 45 tutuklu sanığın tahliye edilmesine karar vermiştir. Diğerlerinin, tutukluluk hallerinin devamı kararlaştırılmıştır (*Vakit*, 30 Nisan 1950, s. 1; *Son Posta*, 30 Nisan 1950, s. 3). 7 Mayıs 1950'de yapılan bir sonraki duruşmada ise 24 tutuklu daha serbest kalmıştır. Sanıklar arasında sadece üzerlerinde bıçak bulunmuş olan şoför Mustafa Palaz, seyyar satıcı Kamil İşitmez ve Sabri isimli şahısların tutukluluk hallerinin devamına karar kılınmıştır (*Akşam*, 7 Mayıs 1950, s. 2).

2.4. Basında ve Siyasette Hadiselerin Değerlendirmesi

Basında, yaşanan hadiselerde hükûmetin sorumluluğu üzerinde değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Bu bağlamda birtakım basın mensupları veya organları, hadiselerle alakalı CHP'yi kabahatli bulmuştur. Buna göre Çakmak'ın ölümünde CHP ve İktidar, "lakayt" bir pozisyon almıştır. Bunun en büyük nedeni ise Çakmak'ın emekliye ayrılmasından sonra muhalif bir parti içerisinde siyasete girmiş olmasıdır. CHP bu durumu bir türlü "hazım edememiştir". Son Söz Gazetesi'nden Ercüment Talu'ya göre, Çakmak'ın tüm partiler üzerinde tarihe mal olmuş bir kişiliği vardır. Hükûmete karşı eleştirilerini yönelttiği Talu, CHP'yi kast ederek şu ifadelerde bulunmuştur;

Siyasi rakiplerini kötölemek maksadıyla bir husumet andı icat edip diline dolayan iktidar partisi ve hükûmeti, bu münasebetle bizzat kendilerinin kin gütmekte nazirsiz olduklarını bir kere daha ispat ettiler. Tarih huzurunda irtikap ettikleri bu büyük hata yüzündendir ki, sayın Mareşalin ölümü ve cenazesi birtakım nahoş hadiselerle neden oldu. Millettin can evinden duyduğu derin ve candan teessüre, resmi makamlar ve Halk Partisi bu derece lakayt kalmasa ve dikine gitmemiş olsaydı, ne Radyoevinin ne de bayrak asmayan CHP Ocaklarının önünde o nümayişler olur ve ne de koca Müşir kabre doğru son seferini bir top arabası üzerinde ve askerler muhat

olarak yapmak şerefinden mahrum kalırdı. Resmi makamlar, milletin matemini kendine mal etmeyince halk da o makamları cenazeye tabiatıyla iştirak ettirmek istemedi. Bunun yegane mesulü tekrar ediyoruz Halk Partisidir ve ona dayana hükûmettir (*Son Posta*, 13 Nisan 1950, s. 2).

Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki Halk Partisi, Çakmak'ın muhalif partilerin uhdesinde siyasete girmiş olmasını kabul edememiş ve aralarındaki bu kırgınlık, Çakmak'ın cenazesine gerekli hürmetin gösterilmemesi ile sonuçlanmıştır. Yine, *Son Söz Gazetesi*'nin 14 Nisan tarihli sayısında Selim Ragıp Emeç son hadiseleri değerlendirirken önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Buna göre Millî Mücadele'nin üç önemli askeri şahsiyetinden Mareşal rütbesine sahip Fevzi Çakmak'ın ölümüne karşı hükûmet, yeteri derecede ilgi ve hassasiyet göstermemiştir²⁷. Bu gibi durumlarda radyoların kâfi derecede sessizliğe bürünmesi ve cenazeye uygun yayın yapması gerekmektedir. Ancak radyolar, iş işten geçtikten ve cenazenin üzerinde bir hayli zaman geçtikten sonra Çakmak'ın hayatından kesitleri yayınlamaya başlamışlardır. Emeç'e göre yapılan bu ihmaller zinciri neticesinde bu ilgisizliği ortadan kaldırmak isteyen Türk gençliği, harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Çakmak'ın cenazesinin evinden Eyüp'teki mezarlığa kadar binlerce kişinin eli üzerinde taşınması, memlekette bilinçli bir kitlenin varlığına dalalettir (*Son Posta*, 14 Nisan 1950, s. 1).

Hafta dergisinden Tahsin Demiray da Hükûmet tarafından Çakmak'a yeteri derecede ilginin ve alakanın gösterilmediğini düşünenlerdendir. Demiray'a göre Mareşal'in aziz hatırası için hükûmet tarafından millî matem günü ilan edilmeliydi. Bunun için bir kanuna, bir meclis toplantısına hatta bir Bakanlar Kurulu kararına da ihtiyaç yoktu. Bunun yanında Demiray, Mareşal'in vefatı dolayısıyla radyonun tamamen susmasını da beklememektedir. Radyonun saygılı bir program yayınlaması ve İstanbul Valisinin şehirdeki sinema, tiyatro ve meyhane gibi eğlence yerlerinin kapatılmasını istemesi, her şeyi yoluna koyabilirdi. Ancak Vali'nin iş işten geçtikten sonra, çıkan hadiseler neticesinde iş yerlerinin kapatılması talimatını vermiş olması, geç kalınmış bir adımdı. Demiray'a göre yaşanan hadiselerde hükûmetin kendisini arkasına saklayabileceği hiçbir mazeret yoktur (*Hafta*, 19 Nisan 1950, s. 12).

Demokrat Parti'nin hadiselere bakış tarzı ise hükûmetle aynı istikamettedir. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, 19 Nisan'da basına vermiş olduğu demecinde; "Demokratik inkişafın ancak kanun hâkimiyetinin ve maddi ve

²⁷ İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin Çakmak'ın cenazesinde çıkan olayların ardından yayımlamış olduğu bildirisindeki; "Mareşal Fevzi Çakmak'ın ufulü karşısında alakadar makamlarının gösterdiği alakasızlık ve kayıtsızlığı protesto maksadıyla birliğimiz tarafından tertip edilen toplantıya müteakip Nişantaşı'na kadar uzanan kitleden umumi nizamı bozacak harekete tevessül etmeleri dolayısıyla bazı tevkifler yapıldığı..." şeklindeki ifadeler Emeç'in düşüncesi ile aynı yöndedir (*Vakit*, 14 Nisan 1950, s. 2).

manevi asayişin mahfuz tutulmasıyla mümkün olacağına inanan ve bunu her vesile ile tekrar eden partimizi bilerek bilmeyerek, bir taraftan irticaı körükleyen ve diğer taraftan memleketi kardeş kavgasına götürmeye çalışan tahrikçilere karşı mücadeleyi kendine vazife bilmekte devam edecektir" (*Akşam*, 20 Nisan 1950, s. 1; *Ulus*, 20 Nisan 1950, s. 5; *Vakit*, 20 Nisan 1950, s. 2; *Yeni İstanbul*, 20 Nisan 1950, s. 1) ifadelerine yer vererek çıkan olaylarda sorumluları, tahrikçi ve milleti kardeş kavgasına sürüklemeye çalışan kişiler olarak nitelemiştir. Görülmektedir ki Çakmak'ın cenazesinde çıkan hadiseler, iktidar ve muhalefetin belli bir kesimini aynı düşünce etrafında toplamıştır. *Vakit* gazetesinden Asım Us, bu görüş birliği içerisinde Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur'un konumunu tartışmaya açarak "Sayın Hikmet Bayur'un ne diyeceğini merakla bekliyoruz." ifadelerini kullanmıştır (*Vakit*, 21 Nisan 1950, s. 2). Mareşal'in cenazesinde çıkan hadiseler, kimi basın organlarına göre muhalefetle iktidar arasındaki çekişmenin fitilini de ateşlemiştir. *Vakit* gazetesine göre Millet Partisi, Çakmak'ın ölümü dolayısıyla Türk vatandaşlarının dini hislerini "kendi yıkıcı ihtirasları için" kullanmaktadır. MP, bu amaçla genel seçimlerden üç gün önce İstanbul'un yirmi semtinde bulunan yirmi camide aynı zamanda mevlit okutturarak cenaze günü yarım kalan hadiseleri devam ettirme eğilimindedir. Gazeteye göre bu suretle ülkenin en büyük şehri olan İstanbul'da seçim, baltalanmış olacaktır²⁸ (*Vakit*, 20 Nisan 1950, s. 2). Mevlit meselesi ile ilgili Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur, partisi hakkında yapılan eleştirilere sert çıkarak şu açıklamayı yapmıştır:

Partimizin bir irtica hareketi yapmak istemesi katiyen yalandır. Mevlit meselesine gelince şimdilik bundan habersizim. Olsa bile bunu seçim arifesinde halkı galeyana getirmek, bir irtica hareketi hazırlamak diye tavsif edenler manasızlık etmiş bulunurlar. Herhangi bir kimsenin ruhuna okutulan mevlitte böyle bir iddia ortaya atılmazken Mareşal için okutulacağını söylediğiniz mevlit hangi sebeple böyle bir fikir vermiştir (*Akşam*, 21 Nisan 1950, s. 1).

İktidar kanadından yapılan açıklamalar ise yaşanan hadiselerin provokasyon ürünü olduğu şeklindedir. Bu bağlamda Başbakan Şemsettin Günaltay, 21 Nisan'da Adalet Bakanı Fuat Sirmen'le birlikte İstanbul'a gelmiştir. Burada gazetecilere açıklama yapan Günaltay, genel durumu İstanbul'da inceleyeceğini ve inceleme neticesinde gerekli tedbirlerin alınarak basınla paylaşılacağını dile getirmiştir (*Akşam*, 21 Nisan 1950, s. 1). Ayrıca hükümet, Devlet Bakanı Nihat Erim, Adalet Bakanı Fuat Sirmen, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil ve Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'dan oluşan bir komisyon kurma çalışmalarına başlamıştır. Komisyon, son hadiselerin ardından irtica hareketlerine karşı

²⁸ İstanbul Emniyet Müdürü Cemal Gökten, MP tarafından okutulacağı iddia edilen Mevlit ile alakalı; "Havadisi ben de işittim. Bizim bildiğimiz mevlit ölümden 40 gün sonra okutulur. Ama bunlar daha evvel arzu eder, okutulursa, kendi bilecekleri bir şeydir. Elbette ki mani olamayız." diyerek emniyet olarak MP'nin böyle bir uygulamaya gitmesine engel olmayacaklarını bildirmiştir (*Akşam*, 21 Nisan 1950, s. 1).

mücadele noktasında alınması gereken tedbirleri masaya yatıracaktır (*Ulus*, 22 Nisan 1950, s. 1; *Vakit*, 22 Nisan 1950, s. 1). Başbakan Günaltay, 28 Nisan'da yapmış olduğu basın toplantısında Çakmak'ın vefatı dolayısıyla yaşanan hadiseleri, irticai hareket olarak nitelendirmiştir. Günaltay, şu ifadelerde bulunmuştur:

Son irtica hadisesi bizim gördüğümüz, öteden beri haber aldığımız gibi harici faaliyetin eseridir. Bu daha ziyade seçim esnasında tezahür edecektir. Fakat herkesin hissiyatının heyecana geldiğini görünce fırsatı ganimet bilerek ortaya atıldılar. Tören belki masumane bir hareketti. Fakat fırsattan istifade etmek isteyenler hemen harekete geçtiler (*Vakit*, 29 Nisan 1950, s. 1; *Akşam*, 29 Nisan 1950, s. 1).

Görüldüğü gibi Başbakan yaşanan olaylarda dış güçlere işaret etmiş ve bunu bir oyun olarak nitelendirmiştir. Seçim zamanı ortaya konulması beklenen bu hareket, Çakmak'ın cenazesinde tatbik edilmeye çalışılmış ancak başarılı olamamıştır.

Sonuç

12 Ocak 1876'da İstanbul'da doğan Fevzi Çakmak, askeri mekteplerde tahsil gördükten sonra Osmanlı ordusunun çeşitli kademelerinde görev almıştır. Başarılı bir askeri şahsiyet olan Çakmak, kısa sürede çevresi tarafından da fark edilmiş ve ordu içerisinde kritik görevlere getirilmiştir. 1915'de Tuğgeneralliğe terfi ettirilen Çakmak, I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde görev almıştır. 1919'a gelindiğinde ise kendisine Genelkurmay Başkanlığı görevi tevdi edilmiştir. Böylece Çakmak'a Osmanlı ordusunun sevk ve idaresi emanet edilmiştir. Çakmak, daha sonra da Harbiye Nazırlığına getirilecektir. Anadolu'da Mustafa Kemal öncülüğünde kurulan harekete katılmak üzere İstanbul'dan ayrılan Çakmak, 27 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiştir. Çakmak, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının ardından kurulan ilk hükûmette Millî Müdafaa Vekili olarak görev almıştır. II. İnönü Savaşı'nda göstermiş olduğu yararlı çalışmalardan dolayı rütbesi, Büyük Millet Meclisi tarafından Orgeneralliğe yükseltilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin ve Büyük Taarruz'un başarıyla neticelendirilmesindeki başarılı çalışmaları nedeniyle rütbesi, 3 Eylül 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından Mareşalliğe yükseltilmiştir. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de kendisine Genelkurmay Başkanlığı görevi verilen Çakmak, bu görevini 12 Ocak 1944 tarihine kadar sürdürmüştür. Emekli olduktan sonra siyasete atılan Çakmak, CHP'den gelen milletvekilliği teklifini kabul etmeyerek önce Demokrat Parti safında bağımsız aday olarak Meclise girmiş daha sonra da Millet Partisi'nin fahri genel başkanı olmuştur. Uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapan Fevzi Çakmak'ın 1944'te emekli olmasından sonra 1946'da muhalif kanattan siyasete girmesi, uzun yıllar beraber çalıştığı CHP'de kırınglık yaratmıştır. 10 Nisan 1950'de hayata gözlerini yuman Çakmak, Eyüp Sultan Mezarlığına defnedilmiştir.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatı, tüm yurttaki derin bir üzüntü yaratmıştır. Bu üzüntünün kaynağı şüphesiz ki onun ülke için yapmış olduğu sayısız hizmetler ve elde ettiği başarılarıdır. Mareşal'in vefatı, kamuoyunda teessür yaratırken birtakım karışıklıkları da beraberinde getirmiştir. Vefat haberinin hemen ardından hadiseler çıkmıştır. Bu hadiselerde öğrencilerin önemli bir rolü vardır. Olaylar, iki ana eksen üzerinde gelişmiştir. Bunlardan birincisi, radyoların Mareşal'in ölüm haberinin alınmış olmasına rağmen normal yayın akışına devam ederek cenazeye saygı göstermemiş olması; ikincisi ise Hükümetin, Çakmak'ın vefatına gereken önem ve hassasiyeti göstermemiş olduğu iddiasıdır. Bunlardan rahatsızlık duyan göstericiler ayrıca Çakmak'ın ölümü dolayısıyla ülke genelinde millî yas günü ilan edilmemiş ve bayrakların yarıya indirilmemiş olmasına da tepki göstermiştir. Halbuki Çakmak gibi çok önemli bir komutan olan Kazım Karabekir'in vefatı dolayısıyla İçişleri Bakanlığı genelgesi gereğince ülke genelinde yas ilan edilerek bayraklar yarıya indirilmiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar, Çakmak'ın, son dönemde muhalefet safında siyasete girmiş olmasının ve Hükümetle arasındaki çekişmesinin bir ürünü olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Cenaze merasiminde çıkan hadiseler, ülkede "irtica" meselesini tartışmaya açmıştır. Radyoevi önünde yapılan protesto gösterileri neticesinde güvenlik güçleri ile yaşanan arbedede birçok kişi gözaltına alınmıştır. Polis, Radyoevi önünde göz altına alınan kişilerin sadece öğrencilerden oluşmadığına, oraya tahrik amaçlı gelen kişilerin de bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda Fevzi Çakmak'ın vefatı, Türk basını tarafından teessürler karşılanırken, ölümünün ardından meydana gelen hadiseler, basında uzun bir süre tartışmaya açılarak haber yapılmıştır.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Cumhuriyet Arşivleri (BCA)

BCA 30-10-0-0/77-507-6.

BCA 30-11-1-0/165-2-8.

BCA 30-10-0-0/77-509-15.

B. Süreli Yayınlar

Akşam (11, 12, 13 Nisan 1950)

Ant (11 Nisan 1950)

Hafta (19 Nisan 1950)

Her Gün (4 Nisan 1950)

Hürriyet (13 Nisan 1950)

İkdam (4, 9, 10, 11, 12, 15, 17 Nisan 1950)

İstiklal (11 Nisan 1950)

Kudret (10 Nisan 1950)

Son Posta (10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 25, 30 Nisan 1950)

Son Saat (10 Nisan 1950)

Tarih Dünyası (15 Nisan 1950)

Ulus (11, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 22, 26 Nisan 1950)

Vakit (10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 26, 29, 30 Nisan 1950)

Yeni İstanbul (11, 12, 13, 15, 18, 20 Nisan 1950)

Yeni Sabah (11 Nisan 1950)

C. Telif ve Tetkik Eserler

Anadol, C. ve Uzun, E. (2001). *Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak*. İstanbul: Kuvayı Milliye Yayınları.

Balcıoğlu, A. R. (1977). *Fevzi Çakmak*. İstanbul: Toker Yayınları.

Baycan, N. (1989). Fevzi Çakmak. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(16), 178-206.

Çiftçi, A. (2019). Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 Yılları Arasındaki Siyasal Faaliyetleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 967-985.

Ebediyete İntikalininin 46'ncı Yıldönümünde Mareşal Fevzi Çakmak. (1996). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

Engin, V. (2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Hacıfettahoğlu, M. (2015). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi Siyasal Rejim ve Anayasal Düzen* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Haytaoğlu, E. (1999). Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasi Hayatı ve Ölümü (1876-1950). *Türk Yurdu Dergisi*, 19(147), 31-50.

Koloğlu, O. (2002). Mareşal Fevzi Çakmak Atatürk'ün Genelkurmay Başkanı. *Popüler Tarih Dergisi*, (20), 44-51.

Külçe, S. (1953). *Mareşal Fevzi Çakmak Askeri Hususi Hayatı*. İzmir: Cumhuriyet Matbaası.

Levent, R. (2013). *Askeri Üst Komuta Kademesinin Siyaset Üzerindeki Etkisi: Kazım Karabekir ve Fevzi Çakmak Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Özçelik, A. (1993). Çakmak, Fevzi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 190-192).

Topçu, S. (2017). *Mareşal Fevzi Çakmak*. İstanbul: Halk Kitapevi.

Ural, S. ve Hangül, N. (2018). Kazım Karabekir'in Vefatının Türk Basınındaki Akisleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (61), 273-285.

Urhal, Ö. (1997). *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hayatı, Askeri ve Siyasal Faaliyetleri (1876-1950)* (Basılmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Yılmaz, V. (2006). *Fevzi Çakmak*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Ekler

Ek 1. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Vefatını Bildiren Resmi Yazı (BCA)

T. C. BAŞBAKANLIK YAZI İŞLERİ VE İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ		ÖZETİ :
		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ
Gelen evrakın Tarihi	12/4/1950	<p>Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına</p> <p>Istanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ın 10/4/1950 tarihinde öldüğü, İçişleri Bakanlığından alınan 12/4/1950 tarih ve <u>23308/64</u> sayılı tezkere ile bildirilmiştir.</p> <p>Teessürle arz ederim.</p> <p>Beşbakan</p> <p>13.4.1950</p> <p>19.4.1950</p> <p>13/4</p>
Gelen evrakın No.	23308/64 3577	
Yazan Memur	<i>[Handwritten Signature]</i>	
Yazı tarihi	13/4/1950	
Beyaz eden	<i>[Handwritten Signature]</i>	
Beyaz tarihi	13-4-1950	
Karşılaştıranlar		
Dosya No.	6/1	
Gidiş No.	1217 6/1541	
Ekleri		
Sevk tarihi	14-4-1950	
Kaydeden		
Not :		
		77 509 15

Ek 2. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni (Vakit, 13 Nisan 1950)

VAKIT

Mareşal Çakmak dün muaz zam törenle toprağa verildi

Cenaze töreni fasılasız 9,5 saat sürdü

Oy kılınmaz, İstisnaîdir. İstisnasız salâmlar, İstisnasız Niyâzından Beyazıt'a ve sonunda Eyâbü'l-kabrâ'ya diğer kılınmaz tören

Politrönesonun Vâzâh tahvil Tercihinden Ayrılma

RADYOTEVİ Hadiseleri... (The text continues with a detailed account of the funeral ceremony, mentioning the presence of high-ranking officials and the religious nature of the event.)

... (Continuation of the main article text, describing the solemn atmosphere and the specific details of the funeral rites.)

... (Further details of the funeral ceremony, including the duration and the participation of various groups.)

... (Additional information about the funeral, such as the location and the time of day.)

Seçim hazırlığı

Antakya'da seçim hazırlıkları... (The text discusses the preparations for upcoming elections in Antakya, mentioning local political figures and the state of the community.)

ikinci mektup

"İki"... (The text of the second letter, which appears to be a personal or official communication related to the events of the time.)

Antakya'da sel felâketi

Yâniere ev ve dükânları hasara uğradı; birkaç aile açığa kaldı

... (A report on a flood disaster in Antakya, detailing the damage to property and the plight of affected families.)

BASBAKAN

Ağaçların bolluğu... (A short article or report regarding the abundance of trees in a certain region, possibly related to forestry or agriculture.)

Cenaze töreninde hâdiseler oldu

50 ye yakın insan hayâtı, bir yüzünün sağığı kırıldı; İtihan, İbrahimciği yâniere nezaret altına alındı

Ticarîlerin vînişiyi

... (A collection of news items and reports, including one about a fire at a funeral ceremony and another about market activities.)

Ek 3. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Cenaze Töreni (Akşam, 13 Nisan 1950)

EV KADIN MODA
BÜYÜK ÖLÇÜ KAMYABA

AKŞAM

Yarın
Küçük İlanlar

13 Nisan 1950... Sayı: 10000... Fiyatı: 1000...

Mareşal Fevzi Çakmak dün ebedi istirahatgâhına tevdi edildi

Cenaze Nişantaşından Eyübe kadar eller üstünde taşıdı, yüzbinlerce halk tarafından takibedildi

Mizansenin zahiri merasim programı tatbik edilmedi

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Hayati cemiyetle
Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Talebi
Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

74 kişi sorguya çekildi, 49 kişi tevkif edildi

Dün tevkif edilen Nuru'ddün Ardıçoğlu seminita bağlanarak serbest bırakıldı

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Revizyon ameliyatı

Mareşal için revizyon kalari dernekte etti

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Milliyetçiler en azından onca onca

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Haşim Çakmak'ın adanlığı

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Ahmet Zeki'nin tabii

Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesi dün öğleden sonra Nişantaşında toplanan büyük bir halk toplantısında, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne kadar eller üstünde taşındı. Yüzbinlerce kişi tarafından takibedildi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi. Cenaze, Eyübe Sema ve İsmail Paşa Camii'ne getirildi. Burada, zahiri merasim programı tatbik edilmedi.

Ek 4. Fevzi Çakmak'ın Vefatının Ardından Yapılan Gösteriler (Son Posta, 12 Nisan 1950)

HALKIN GÖZÜ HALKIN KULAĞI HALKIN DİLİ

Son Posta

Mareşalin cenazesi bugün askerî törenle kaldırılacak

Büyük zaferin tahatütünü evinden Beyazıt camine ve Sıraçhaneden Eyüpü kadar ehvâlî müzahabatpâhını Üniversiteler eller üstüne götürmek kararına vardılar

124 Mareşal'in cenazesi için...

Gençler dün de toplantı ve nümayişler yaptılar

Zabıta kuvvetleriyle gençler arasında hadîseler oldu - Strastmalar ve eylemleri yerleri başgahlık, namazlar kurdular - Fakalâhede, Radyoevi önünde nümayişler yapıldı - Mareşalin nâhî gençler ve halk tarafından ziyaret edildi

Seçim heyecanı

Özellikle mareşalin cenazesi için...

İngilterede teesür

İngilterede teesür...

Doğru değil!

Doğru değil!

Demokrat Parti seçim beyanamesini hazırladı

Beşyazınca, bir program ve seçim anshu olarak Celâl Bayar tarafından Türk milletine okunacak

Demokrat Parti...

Ankarada bir tarikatlılık mahabemesi arısında

Tarikat mensuplarından yüzlerce insan adliyye koridorlarını doldurdu

Ankarada bir tarikatlılık mahabemesi arısında...

Bir Sıhhiye heyeti Nâzım Hikmeti dün muayene etti

Otomobilla Kabataşta nakledilmiş Selir Üsküdar çarşasına nakledildi

Bir sıhhiye heyeti Nâzım Hikmeti dün muayene etti...

Mersinli Ahmedî Kral Faruk Bısrıa davet etti

Mersinli Ahmedî Kral Faruk Bısrıa davet etti...

Paspasten ne haber?

Paspasten ne haber?...

Ek 5. Radyoevi Hadisesi (Akşam, 11 Nisan 1950)

Radyoevi önünde dün geceki hâdise

Radyonun müzik neşriyatına devam etmesi gençler arasında teessür uyandırdı

Ankara ve İstanbul Radyolarının, Mareşalin ölümünü haber verdikten sonra müzik neşriyatına devam etmesiyle ilgili olarak teessür hissiyle bildirildi.

Bu sebeple İstanbul Üniversitesiyle Teknik Üniversitesine mensup bir kısım gençler gece saat 31 buçukta Taksim meydanından Radyoevine doğru ilerlemeye başladılar ve Radyoevi önüne gelince, neşriyatı durdurulmasını istemelerdir. Radyoevi neşriyatı sürdürmektedir.

Bu faaliyet karşısında gençlerin teşakürü bir anlamı taşımaz. Müziğin kaldırılması zaruretinde kalmıştır.

Motörlerle ve sınırlı polis grupları hâdiseye yerine gelmiş. Komisyon Müdürü Cemal Çökten, gençlere bazı tavsiyelerde bulunmuş ve bu suretle müziği kesme kararında yetersizmişse de bazı gençlerin, mahallaya karşı muhtesem etimad göstermişlerdir. Üniversite taleplerinden önce hakkında kanunî taktikata geçilmek zaruretli husus olmuştur.

Radyoevi önündeki teşakür es sonra bilimsel ve talebe dağılmıştır. Yalın ve Basitçe, Basitçe, Fahredin Kerim Çökten hâdises ile alakadar olmuş ve ne vakit kadar bazı tefişler yapmıştır.

Gençlik, Mareşalin ölümü dolayısıyla bir «Millî matem günü»nü kabul edilmesini istemektedir.

I.Ü.T. Birliğinin protesto beyannamesi

Tessürle ettiğimiz şu kule göre, Mustafa İstanbul Vükleti, bir millî kahraman olan büyük ÖZ Mareşal Fevzi Çakır'ın kendisine hâs ve lâyık mevkil vermemiştir. Radyo hâlâ müzik neşriyatını yapıyor, hayraklar matem şekli ile asılmamış, eğlence yerleri normal faaliyetine devam ettiriyor. Fakat hamdolsün ki, yaygın ve İstanbul hudutları içinde sakin bütün vatandaşlar derin bir yelo içinde.

Şekle taalluk eden bu ihmalin sebebiyle yarın muvakkat matem günü kutlanıyor. Lâzım gençlik sonuyor. Ve diyoruz ki: Matere verdiğimiz hâdisede, Çakır gibi nadir bir varlığın, diğerlerinden bir farkı ve bu husustaki mi var ki, hâlâ bayraklar yarın değil, hâlâ normal hayatı devam ettiriyor?

Çevap veriyoruz: — Hayır, bu gençlik hâdisesini normal bir vakiyle karşılamaz. — Evet, şüpheye düşeriz.

Çakır'dır, büyük vatan evladını kaybettik. O halde mateminin var.

Hem bu matem müldür.
I. Ü. T. B. Başkanı
Halil AKIN

Yüksek Okullar Talebe Birliğinin beyannamesi

Kurtuluş savaşımızın üç karlıından birini daha kaybettik. Mareşal Fevzi Çakır'ın aramızdan çekilmesi ayırdı. Olan insan kalblerimizde soruna kadar yaşamak hakkını çoktan kazandı bulunuyor. Bugün onun adı hatıra. Zannediyoruz, gençlik hürmetle eğiliyor. Fakat hâlâ neden bayraklarımızı hiçbir şey olmaması gibi duruyor? Hâlâ neden radyolarımızdan sevgi ve eğlence nakmeleri iştiliyor? Neden bütün eğlence yerleri «an faaliyet»? Olan insan yakın tarihimizin bir fazlası değil, normal, bir kahramanlık ve feragat örneği oluşt. yıllardan beri onu kitaplarımızın en nadide sahifelerinde, o dalarımızın ve salonlarımızın en müte köşelerinde canlı bir tarih gibi okuyalım. Ya, sonra aynı insan, bir millî kahramanına, merdüket karşısında, hâlâ eğlence o adama ölümünde kendisine bir millî matem gününün çok görüldüğüne şahid olalım.

Kayıpların ve alakasının bu derece için yüksek tahsil gençliğinin alakalarına kanunî ciddiyetle sunulmak lazım ve teessürleri vardır. Çok şükür ki her Türk matemini tutmaktadır.

İstanbul Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanı

Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğüne

«Sayın Mareşalinin vefatına rağmen radyolarımızın bu şekilde programlarına devam etmeleri hayretinist muht olmuştur. Teessürlerimizle bildiririz.»

Dokuzuncu Şube Tıp Talebe Yürütme Komitesi

Zonguldak Gazeteciler Cemiyetinin yıllık kongresi

Zonguldak 11 (Akşam) — Zonguldak Gazeteciler Cemiyetinin yıllık kongresini açılış ve ilare beyanatı gerçekleştirildi. Yeni heyete Ali Ringöl, Niyazi Durmuş, Nejat Memişoğlu, İhsan Çarbaş ve Mustafa Köger seçilmiştir.